

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Перший (бакалаврський)

Освітній рівень

**«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ, ЯКІ
ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ»**

Назва теми

Галузь знань 23 Соціальна робота

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 231 Соціальна робота

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка та коучинг

Назва освітньої програми

21012

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконав: студент IV курсу, група СРК-21-1 Єлизавета ФОРОСТОВСЬКА

Підпис

Ім'я, прізвище

Керівник: доктор педагогічних наук, професор

науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Ганна РІДКОДУБСЬКА

Ім'я, прізвище

До захисту допускаю:

В.о. зав. кафедри соціальної роботи

і соціальної педагогіки

кандидат педагогічних наук, доцент

Підпис

Олена ВАСИЛЕНКО

Ім'я, прізвище

10 серпень 2025 р.

Хмельницький, 2025

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ

правляється студент Форостовська Єлизавета Валеріївна на захист дипломного проєкту (роботи)
(прізвище, ім'я, по батькові)

спеціальністю 231 - Соціальна робота

тему: Соціально-педагогічна робота з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану

дипломний проєкт (робота) рецензія, довідка про перевірку на плагіат додаються.

Декан факультету

[Signature]
(підпис)

Тодієвська М. В.
(ім'я, прізвище)

ДОВІДКА УСПІШНОСТІ

Форостовська Є. В. за період навчання на гуманітарно-педагогічному факультеті з 2021 по 2025 року повністю виконав навчальний план спеціальності з таким розподілом оцінок за національною шкалою: відмінно 35,48 %, добре 54,84 %, задовільно 9,68 %.
за шкалою ЄКТС: А 32,73 %, В 20,00 %, С 40,00 %, D 5,45 %, E 1,82 %.

Методист факультету

[Signature]
(підпис)

Смоїко С. М.
(ім'я, прізвище)

ВИСНОВОК КЕРІВНИКА ДИПЛОМНОГО ПРОЄКТУ (РОБОТИ) ТА ОБГРУНТУВАННЯ ОЦІНКИ

Студент ка Форостовська Єлизавета під час написання дипломного дослідження показав достатній рівень теоретичних знань у галузі трансформацій їх у практично орієнтовані компетенції.

керівника дипломного проєкту (роботи)

Керівник дипломного проєкту

[Signature]
(підпис)

Дігорушенко Т. П.
(ім'я, прізвище)

" 10 " серпень 2025 р.

ВИСНОВОК КАФЕДРИ ПРО ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ)

Дипломний проєкт (робота) розглянуто. Студент Форостовська Є. В. допускається до захисту цього проєкту (роботи) в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

соціальної роботи і соціальної педагогіки
(назва)

[Signature]
(підпис, ім'я, прізвище)

" 10 " серпень 2025 р.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет гуманітарно-педагогічний

Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

Освітній рівень перший (бакалаврський)

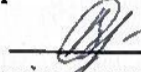
Галузь знань 23 Соціальна робота

Спеціальність 231 Соціальна робота

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка та коучинг

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри
соціальної роботи і соціальної педагогіки

 Олена ВАСИЛЕНКО
протокол № 5 від 19.12. 2024 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Єлизавети ФОРОСТОВСЬКОЇ

1. **Тема кваліфікаційної роботи:** «Соціально-педагогічна робота з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану».

Керівник кваліфікаційної роботи: Рідкодубська Ганна, доктор педагогічних наук, професор.

Затверджено наказом ректора університету 07 лютого 2025 р. № 23

2. **Строк подання студентом роботи на кафедру** 10 червня 2025 р.

3. **Вихідні дані до роботи:** матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: «Методика визначення рівня реактивної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера у модифікації Ю. Ханіна», «Опитувальник способів реагування або опитувальник агресивності А. Баса і А. Даркі», проєктивна методика «Малюнок сім'ї» за Р. Бернсом і С. Кауфманом, В дослідженні взяли участь 10 дітей віком від 5 до 8 років, які залишились без батьківського піклування та 2 працівника соціальної сфери.

4. **Зміст кваліфікаційної роботи** (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1. Теоретичні основи соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування, аналіз джерел з проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану, робота працівника соціальної сфери з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах російсько-української війни, особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування, висновки до розділу; розділ 2. Емпіричне дослідження особливостей соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування, діагностика особливостей соціально- педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану, програма

реалізації ефективних форм та методів соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану, практичні рекомендації фахівцям соціальної сфери щодо підвищення ефективності соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування у воєнний час, висновки до розділу; висновки, перелік джерел посилання, додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень)

5 рисунків, 1 таблиця.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 19 грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної роботи бакалавра	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 10 грудня 2024 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 10 січня 2025 р.	виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної роботи.	До 01 лютого 2025 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної роботи.	До 01 березня 2025р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної роботи.	До 01 травня 2025 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 15 травня 2025 р.	виконано
7	Попередній захист кваліфікаційної роботи.	До 20 травня 2025 р.	виконано
8	Оформлення кваліфікаційної роботи. Підготовка до захисту, рецензування.	До 10 червня 2025 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної роботи (відповідно графіку)	До 20 червня 2025 р.	виконано

Здобувач

Єлизавета ФОРОСТОВСЬКА

Керівник роботи

Ганна РІДКОДУБСЬКА

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Соціально-педагогічна робота з дітьми, залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану»

Здобувач Єлизавета ФОРОСТОВСЬКА

Керівник Ганна РІДКОДУБСЬКА

Кваліфікаційна робота включає 76 сторінок, з них 51 сторінка основного тексту, 4 рисунки, 3 таблиці, перелік джерел посилання складає найменувань, 4 додатки.

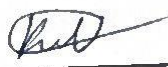
Ключові слова: соціально-педагогічна робота, діти, які залишилися батьківського піклування, воєнний стан.

Об'єктом дослідження є соціально-педагогічна робота з дітьми, залишилися без батьківського піклування.

Предметом дослідження є особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану.

За результатами дослідження розроблено програму та практичні рекомендації для фахівців соціальної сфери щодо підвищення ефективності соціально-педагогічної підтримки дітей, які залишилися без батьківського піклування у воєнний час

Одержані результати можуть бути корисними для науково-педагогічних працівників, та практикуючих соціальних працівників.

Дипломник Єлизавета ФОРОСТОВСЬКА

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 10 червня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ....	11
1.1 Теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми соціально- педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану.	11
1.2 Робота працівника соціальної сфери з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах російсько-української війни.	16
1.3 Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування.	24
Висновки до розділу	28
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ У ВОЄННИЙ ЧАС	30
2.1 Діагностика особливостей соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану	30
2.2 Програма реалізації ефективних форм та методів соціально- педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану «Крок до довіри»	41
2.3 Практичні рекомендації фахівцям соціальної сфери щодо підвищення ефективності соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування у воєнний час.	47
Висновки до розділу	50
ВИСНОВКИ:.....	53
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	55
ДОДАТКИ.....	61

ДОДАТОК А МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ ПОКАЗНИКІВ І ФОРМ АГРЕСІЇ А. БАССА ТА А. ДАРКИ.....	61
ДОДАТОК Б ОПИТУВАЛЬНИК Спілбергера-Ханіна (СХ) ШКАЛА СИТУАЦІЙНОЇ ТРИВОЖНОСТІ.....	65
ДОДАТОК В ПРОЕКТИВНА МЕТОДИКА «МАЛЮНОК СІМ'Ї»	73
ДОДАТОК Д ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА «Крок до довіри».....	75

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема дітей, які залишилися без батьківського піклування, є однією з найгостріших та найскладніших у сучасному суспільстві. Діти, які втратили батьківське піклування, опиняються у вразливому становищі, стикаючись з численними труднощами у фізичному, психологічному та соціальному розвитку. Особливої актуальності це питання набуває в умовах сьогодення, позначеного соціально-економічними кризами, військовими конфліктами та зростанням кількості сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. В Україні, на жаль, спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості дітей, які залишилися без батьківського піклування. Ці діти потребують особливої уваги та кваліфікованої соціально-педагогічної підтримки, спрямованої на забезпечення їхніх прав, задоволення потреб, подолання наслідків травматичного досвіду та сприяння їхній повноцінній інтеграції в суспільство. Ефективна соціально-педагогічна робота є ключовим фактором у забезпеченні їхнього гармонійного розвитку, підготовки до самостійного життя та попередження негативних соціальних наслідків.

Проблеми дітей, які залишилися без батьківського піклування, набуває особливої гостроти в сучасному українському суспільстві. Зростання кількості дітей, позбавлених батьківського піклування, зумовлене низкою складних соціально-економічних факторів, включаючи соціальну нестабільність, міграційні процеси, складні сімейні обставини, а також наслідки воєнних дій на території країни. Ці діти є однією з найбільш вразливих категорій населення, що потребує особливої уваги та системної підтримки з боку держави та суспільства.

Особливості соціально-педагогічної роботи з різними категоріями дітей та молоді є актуальною темою для багатьох сучасних дослідників. Дослідженнями цієї проблематики займалися такі вчені, як: О. Андрухів, Л. Бельо, Г. Грабовська, П. Горінов, Г. Драпушко, І. Дрозд, А. Дуля, О. Ковальчук, А. Лисюк, О. Лісовець, М. Миколук, Р.Павелків, Ж. Петрочко,

О. Поліщук, Т. Семигіна, О. Тарантаєва, О. Тищенко, О. Червенко, І. Яніцька та ін.

Об'єкт дослідження: соціально-педагогічна робота з дітьми, які залишилися без батьківського піклування.

Предмет дослідження: особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан дослідження проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану у наукових джерелах.

2. Охарактеризувати особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в воєнний час в Україні.

3. Здійснити діагностику особливостей соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану.

4. Розробити програму «Крок до довіри», яка спрямована на підвищення ефективності соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в Україні в воєнний час.

5. Запропонувати практичні рекомендації фахівцям соціальної сфери для підвищення ефективності соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз наукових джерел, нормативних документів, порівняння, узагальнення та класифікація, використовувались для теоретичного аналізу матеріалів роботи; емпіричні: опитування, анкетування, тестування, «Методика визначення рівня реактивної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера у модифікації Ю. Ханіна», «Опитувальник способів реагування або опитувальник агресивності А. Баса і А. Даркі»,

проективна методика «Малюнок сім'ї» за Р. Бернсом і С. Кауфманом, методи кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилося на базі Служби у справах дітей м. Хмельницького. У ньому взяли участь 10 дітей віком від 5 до 9 років, які залишилися без батьківського піклування та 2 працівника соціальної сфери.

Апробація результатів дослідження: Основні положення кваліфікаційної роботи висвітлено в науковій статті Форостовська Є., Рідкодубська Г. Аналіз наукових джерел з соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю(м. Хмельницький, 22-23 травня 2025 року)/Ред. голегія: Василенко О. та ін./ М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т., каф. соц. роб. і соц. педагог. Хмельницький: ХНУ, 2025, с. 170 -173

Практичне значення дослідження полягає в розробці програми та практичних рекомендацій для фахівців соціальної сфери щодо підвищення ефективності соціально-педагогічної підтримки дітей, які залишилися без батьківського піклування у воєнний час.

Структура роботи: кваліфікаційна робота включає вступ, два розділи, висновки, перелік джерел посилання (52 позиції, 10 з яких іноземною мовою) та 3 додатки. Загальний обсяг роботи складає 76 сторінку, основний зміст викладено на сторінці. Роботу ілюстровано 3 таблицями та 2 рисунками.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

1.1 Теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану.

Нині, в будь-якій державі існує проблема дітей, які залишилися без батьківського піклування. Відсутність батьківської підтримки ускладнює формування власної ідентичності та здорової самооцінки. Діти, які залишилися без батьківського піклування, часто опиняються в умовах, що загрожують їхньому життю та здоров'ю. Деякі з них можуть залишитися без даху над головою, що є критичною ситуацією. Навіть якщо дитина має житло, воно може бути непридатним для проживання та не сприяти її повноцінному розвитку.

Крім того, діти, які втратили батьківську опіку, часто мають проблеми зі здоров'ям, які потребують своєчасного та якісного медичного втручання. Проте, існуюче законодавство не завжди повністю враховує потреби таких дітей, а їхні права не завжди ефективно захищаються.

Проблема соціально-педагогічної роботи з різними категоріями дітей та молоді є актуальною темою для багатьох сучасних дослідників. Дослідженнями цієї проблематики займалися такі вчені, як: О. Андрухів, Л. Бельо, Г. Грабовська, П. Горінов, Г. Драпушко, І. Дрозд, А. Дуля, О. Ковальчук, А. Лисюк, О. Лісовець, М. Миколук, Р.Павелків, Ж. Петрочко, О. Поліщук, Т. Семигіна, О. Тарантаєва, О.Тищенко, О. Червенко, І. Яніцька та інші.

У цьому контексті важливу роль відіграє аналіз соціально-педагогічних джерел, який дозволяє отримати ґрунтовну інформацію про існуючі проблеми, тенденції та шляхи їх вирішення.

Зокрема, О. Андрухів акцентує увагу на тому, що держава та громадянське суспільство мають забезпечувати дотримання прав дитини, особливо в умовах війни, коли діти є найбільш вразливими [1, с. 76]. Дослідники Л. Бельо та О. Тарантаєва акцентують увагу на тому, що війна в Україні призвела до того, що багато дітей втратили батьків, ставши сиротами або позбавленими батьківського піклування [2, с. 678].

Науковці М. Грабовська та А. Лисюк відмічають, що війна в Україні призвела до погіршення соціальної ситуації дітей, зокрема через зростання безробіття, зниження економічної активності та руйнування інфраструктури. Багато дітей, які втратили батьків у війні, потрапляють до інтернатів, де не завжди можуть отримати належний догляд і підтримку. Це може негативно позначитися на їхньому фізичному та психічному здоров'ї, а також на їхньому майбутньому[3].

Дослідники П. Горінов та Р. Драпушко відмічають, що роль волонтерські організації в Україні відіграють важливу роль у забезпеченні сталого розвитку суспільства, вирішенні складних проблем окремих громадян, захисті навколишнього середовища, збереженні національних традицій та зміні ціннісних орієнтацій населення [4].

Вчені І. Дрозд, А. Дуля відмічають, що соціально-психологічні тренінги є важливим інструментом підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Вони допомагають дітям адаптуватися до нового життя, впоратися з емоційними труднощами та розвинути необхідні навички для успішного майбутнього [5].

А Павелків зазначає: діти, які пережили війну, можуть страждати від посттравматичного стресового розладу. Якщо не надати їм своєчасної та адекватної допомоги, це може призвести до розвитку різних проблем, таких як:

– порушення поведінки: діти можуть стати більш збудливими, агресивними, або навпаки, замкнутими та інтровертними;

- емоційні проблеми: діти можуть відчувати тривогу, страх, смуток, гнів, відчуття провини або сорому;
- проблеми з навчанням: діти можуть мати труднощі з концентрацією уваги, запам'ятовуванням інформації та навчанням нових навичок;
- важливо відстежувати ці симптоми та надавати дітям необхідну допомогу.

Це може включати в себе такі види роботи, як: розмови з дитиною про її почуття та досвід, ігри та заняття, які допомагають дитині висловити свої емоції, терапію, спрямовану на вирішення проблем, пов'язаних з травмою, діти, які отримали необхідну допомогу, мають більше шансів на успішне відновлення та адаптацію до життя після травми [6, с.105].

Вчений Ж. Петрочко акцентує увагу на тому, що незважаючи на війну в Україні, органи влади, місцеве самоврядування та неурядові організації докладають усіх зусиль для розвитку альтернативного догляду за дітьми на європейських засадах та забезпечення права кожної дитини на сім'ю. Також, якість професійної соціальної роботи та надання соціальних послуг вразливим групам населення безпосередньо залежить від системи навчання та підвищення кваліфікації працівників соціальної сфери [7].

Науковець Т. Семигіна стверджує, що соціальна робота як професія не є статичною. Вона постійно адаптується до змін у суспільстві та потреб людей. Цей розвиток проявляється в оновленні методів і технік соціальної роботи, а також у зміні теорії соціальної роботи. Теорія соціальної роботи – це основа для розуміння соціальних проблем та розробки ефективних моделей втручання [8].

Також О. Тищенко зауважує: соціальна робота – це вид діяльності, який підтримує людей, які опинилися в складних життєвих обставинах, щоб вони могли повернутися до нормального життя. Вона є частиною соціального забезпечення, яке включає в себе також матеріальну допомогу, соціальні послуги та інші заходи, спрямовані на підтримку людей, які потребують допомоги [9].

Вчені О.Ковальчук, О.Червенко розглядають соціальну роботу з дітьми, позбавленими батьківського піклування, спрямована на забезпечення їхніх потреб та прав. Він містить такі компоненти, як:

- визначення статусу дитини як такої, що залишилася без батьківського піклування,
- соціальний супровід дитини, який включає в себе надання матеріальної допомоги, соціальних послуг та підтримки [10].

Соціально-правовий захист, за О. Лісовцем, – це комплекс заходів, спрямованих на те, щоб людина могла повноцінно реалізувати свої права та свободи, які гарантовані законом. У практиці соціальної роботи він є одним із ключових аспектів, оскільки допомагає забезпечити дотримання прав дітей, які потребують особливої підтримки [11].

У сучасній Україні внаслідок бойових дій спостерігається зростання кількості дітей, які залишилися без батьківського піклування. Це явище, яке С. Миколок називає сирітством, має негативні наслідки для таких дітей, як втрата безпеки, основних життєвих потреб, а також психічна травма [12].

Дослідниця І. Яніцька зазначає: війна в Україні призвела до серйозних проблем у сфері захисту прав дітей. З одного боку, вона стала причиною того, що багато дітей втратили батьків, ставши сиротами або позбавленими батьківського піклування. З іншого боку, війна породила нові виклики у сфері захисту прав дітей, зокрема в таких сферах, як:

- забезпечення безпеки дітей,
- забезпечення доступу дітей до освіти та медичної допомоги,
- забезпечення захисту від насильства та експлуатації [13, с. 797].

Вивчивши чинники, вчені констатували, що проблеми соціальної роботи з дітьми, які втратили батьківське піклування під час війни, включають зростання їхньої кількості, труднощі адаптації, потребу в комплексній підтримці та недостатню готовність держави й суспільства, пропонуючи шляхи вирішення через посилення державної уваги, розробку правових норм,

розширення сімейних форм виховання та підвищення кваліфікації соціальних працівників.

Нормативно-правова база, яка регулює вирішення проблем, які пов'язані з соціальним захистом дітей, які залишилися без батьківського піклування, включає: Конституцію України [14] Сімейний Кодекс України, Закон України «Про охорону дитинства» [15], Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей» [16], Конвенція про права дитини [17], Порядок надання одноразової допомоги дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення 18-річного віку[18], «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування»[19].

Проаналізувавши стан вивчення проблеми соціальної роботи, ми дійшли висновку, що соціальна робота з дітьми, які залишилися без батьківського піклування, особливо в умовах воєнних дій, є надзвичайно актуальною та гостро потребує посиленої уваги. Дослідження таких науковців, як О. Андрухів, Л. Бельо, М. Грабовська, П. Горінов та багатьох інших, чітко демонструють зростання кількості дітей, які втратили батьківське піклування внаслідок війни в Україні. Ці діти опиняються у вкрай вразливому становищі, стикаючись із глибокими психологічними травмами, проблемами зі здоров'ям, відсутністю належного житла та соціальної підтримки. Ця категорія дітей є однією з найбільш вразливих у сучасному українському суспільстві, особливо в умовах війни. Дослідження вказують на глибокі психологічні, соціальні та правові проблеми, з якими стикаються такі діти. Фахівці до комплексного підходу до їх підтримки, що включає соціальний супровід, медичну та психологічну допомогу, правовий захист та розвиток альтернативних форм сімейного виховання. Також важливу роль відіграє підготовка соціальних працівників, які мають забезпечити ефективну допомогу дітям в кризових обставинах. Законодавча база України створює необхідні умови для захисту

прав цієї категорії дітей, однак її реалізація на практиці потребує вдосконалення.

1.2 Робота працівника соціальної сфери з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах російсько-української війни.

Робота соціального працівника з дітьми, які залишилися без батьківського піклування, є надзвичайно важливою та відповідальною. Ці діти опинилися в складних життєвих обставинах, потребуючи не лише матеріальної підтримки, але й емоційного тепла, розуміння та допомоги у соціальній адаптації. Існує 2 сектори державні та недержавні

Соціальний працівник виступає для таких дітей не лише як представник державної системи, але й як надійний друг, порадник та захисник. Він допомагає їм подолати травму втрати, адаптуватися до нових умов життя, розвинути необхідні життєві навички та інтегруватися в суспільство. Ця робота вимагає від соціального працівника високого рівня емпатії, терпіння, професіоналізму та здатності до ефективної співпраці з різними установами та організаціями.

Дослідженням проблеми займалися Л. Артюшкіна та А. Полянничко, які виділили дві основні професійні функції соціального працівника: соціально-терапевтичну – спрямована на своєчасне подолання кризових ситуацій та проблем неповнолітніх на основі самоусвідомлення особистістю ставлення до себе, до оточуючих та навколишнього середовища; охоронно-захисну – спрямована на реалізацію соціально-правового захисту дітей. Для цього соціальний працівник повинен добре орієнтуватися у правовому механізмі захисту дітей [20, с. 3–4].

Окрім захисту та підтримки, вважаємо за необхідне додати до функцій соціального працівника, який працює з дітьми, що залишилися без батьківського піклування, ще одну - організаційно-посередницьку. Суть її полягає в тому, щоб налагоджувати зв'язки та сприяти співпраці між дитиною,

її сім'єю, а також різними установами, як державними, так і громадськими, що мають компетенцію у вирішенні дитячих проблем. Для успішного виконання цієї функції соціальному працівнику необхідно постійно розвивати свої комунікативні здібності та вдосконалювати навички спілкування. Тільки поєднання всіх трьох функцій дозволить соціальному працівнику досягти найкращих результатів у своїй роботі та допомогти дітям, які потребують особливої уваги та підтримки.

Для успішного виконання своїх професійних обов'язків соціальний працівник повинен володіти різноманітними вміннями, які дозволять йому ефективно вирішувати складні завдання. У навчальному посібнику «Соціальна робота» (за редакцією А.Капської) наведено перелік необхідних вмінь, якими, на думку авторів, повинен володіти соціальний працівник для успішної реалізації своїх професійних функцій.

Соціальні працівники повинні мати досвід з психології, соціології, психіатрії, знань, юридичних аспектів соціального захисту, теорії соціальної роботи та методів, наявних ресурсів та того, як вони використовуються. Ви можете спілкуватися, надавати, оцінювати свої потреби та представити свої інтереси. Із наведених вище умінь можна зробити висновок, що психолого-педагогічна компетентність в особистісно-середовищному контексті соціального робітника складає базову основу його функціональної грамотності, підготовленості [21, с. 29].

З метою надання притулку дітям, позбавленим батьківського піклування, створюються притулки для неповнолітніх, служби у справах неповнолітніх, основним завданням яких є соціальний захист дітей, створення належних житлово-побутових та психолого-педагогічних умов для їхнього життя на період визначення місця постійного влаштування.

Влаштуванням дітей, позбавлених батьківського піклування, займаються виключно органи опіки та піклування.

Основними причинами залишення дітей без батьківського піклування є:

- соціально-економічні, пов'язані із зубожінням сімей (безробіття обох або одного з батьків, жебрацтво батьків, тривала відсутність батьків, відсутність постійного житла, розлучення батьків);

- морально-етичні (асоціальний спосіб життя батьків, примушення дітей до жебракування, злочинні діяння батьків, різноманітні форми насильства);

- психологічні (суб'єктивні) – раннє або позашлюбне материнство; дисфункційність сім'ї, нездорова емоційна атмосфера в сім'ї, конфліктність;

- медичні – наявність хвороб у батьків, що унеможливають виконання батьківських обов'язків [22, с. 139].

Державні органи опіки та піклування відповідають за вирішення проблем дітей, які опинилися в складній життєвій ситуації та потребують соціального захисту. Однак безпосередньо виявленням таких дітей та їх влаштуванням займаються служби у справах дітей, управління соціального захисту населення, відділи у справах сім'ї та молоді, а також відділи освіти.

Перебуваючи у постійному контакті, вони зобов'язані вживати всіх можливих заходів щодо захисту прав та інтересів дітей, які залишилися без батьківського піклування, надавати допомогу органам опіки й піклування [23].

Глобальні суспільні трансформації, які переживає сьогодні Україна, є каталізатором багатьох проблем, що постають перед сучасними сім'ями. Збільшення кількості дітей, які залишаються без батьківського піклування, є відображенням того факту, що значна частина сімей не змогла пристосуватися до нових соціально-економічних умов. Та факторами, що сприяють цьому процесу, є погіршення матеріального становища сімей та ухиляння батьків від виконання своїх прямих обов'язків.

Діти, що залишилися без батьківського піклування, мають особливий статус, який обумовлений соціальною ситуацією розвитку. Дитина перебуває в системі вимушених контактів, а це розмиває межі особистісного простору і значно ускладнює відновлення її психоемоційного ресурсу. Перебування дитини в дитячому будинку передбачає чітке дотримання одноманітних

соціально-рольових позицій. Це своєю чергою значно ускладнює прояви індивідуальності та вільного самовираження [24, с. 12–15].

Також на сьогоднішній день запроваджено новий вид державної допомоги – «Дитина не одна» 22.04.2024. «Дитина не одна» – це тимчасова допомога на дітей, щодо яких встановлено факт відсутності батьківського піклування та які тимчасово влаштовані в сім'ї родичів, знайомих, прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу. Відповідно до Порядку призначення і виплати тимчасової допомоги, що затверджений постановою КМУ від 22.03.2024 № 331, допомога призначається на строк тимчасового влаштування дитини, але не більше як на 6 місяців, у разі:

- смерті або загибелі батьків або одного з батьків у разі, коли інший з батьків не виконує своїх обов'язків
- невиконання батьками своїх обов'язків з причин перебування батьків або одного з батьків у разі, коли інший з батьків не виконує своїх обов'язків, на територіях, які з 24 лютого 2022 р. перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні)/тимчасово окупованій території
- перебування батьків або одного з батьків у разі, коли інший з батьків не виконує своїх обов'язків, у розшуку як зниклих безвісти за особливих обставин або визнання такими, що зникли безвісти за особливих обставин (відсутності свідоцтва про смерть батьків дитини)
- якщо батьки або один з батьків у разі, коли інший з батьків не виконує своїх обов'язків, є військовополоненими (перебувають у полоні держави-агресора)
- позбавлення батьків або одного з батьків у разі, коли інший з батьків не виконує своїх обов'язків, особистої свободи (затримання, взяття у заручники) органами влади держави-агресора (її окупаційних адміністрацій та збройних формувань)
- тимчасового влаштування дитини, щодо якої встановлено факт відсутності батьківського піклування, у прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу

Допомога призначається за заявою особи, до якої тимчасово влаштована дитина, до якої додаються такі документи, як:

- копія свідоцтва про народження дитини;
- копія наказу служби у справах дітей про тимчасове влаштування дитини;
- медичний висновок про дитину з інвалідністю віком до 18 років (за наявності);
- довідка про присвоєння реєстраційного номеру платника податків;
- номер банківського рахунку в форматі IBAN.

Діти віком 14-18 років, які навчаються за денною або дуальною формою навчання в закладах професійної, фахової перед вищої, вищої освіти, мають право звертатись за призначенням та подовженням допомоги особисто, якщо їх місце проживання інше, ніж в особи, до якої її тимчасово влаштовано.

Держава несе відповідальність за забезпечення прав та добробуту дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, особливо без батьківського піклування. Перебування в інтернатних закладах є крайнім тимчасовим заходом. Аспекти концепції державної відповідальності. Держава виступає гарантом конституційних прав дитини (життя, здоров'я, освіта, соціальний захист, розвиток, сімейне виховання). У випадку втрати батьківського піклування держава зобов'язана втрутитися та забезпечити реалізацію прав дитини. Перебування в інтернатному закладі розглядається як тимчасове рішення за відсутності можливості сімейного виховання. Держава відповідає за створення належних умов в інтернатних закладах (якісний догляд, освіта, медична та психологічна допомога). Соціальні працівники в інтернатах є представниками держави у забезпеченні прав та потреб дитини, здійснюють соціальний супровід та сприяють влаштуванню в сімейні форми виховання. Держава контролює діяльність інтернатних закладів через законодавство та стандарти якості для забезпечення дотримання прав дітей та запобігання негативним явищам. Аспекти концепції добробуту дитини вони орієнтовані на всебічний розвиток та благополуччя дитини (фізичні, психічні, емоційні,

соціальні, освітні потреби). Перебування в інтернаті оцінюється з точки зору його впливу на добробут дитини. Соціальна робота зосереджена на виявленні та задоволенні індивідуальних потреб кожної дитини (базові потреби, емоційна підтримка, розвиток талантів, підготовка до самостійного життя). Вони допомагають дитині розвивати потенціал, налагоджувати зв'язки, долати труднощі та готуватися до самостійного життя. Створення в інтернатах максимально наближеного до сімейного середовища для безпеки, розвитку та емоційної підтримки. Забезпечення прав та добробуту дітей-сиріт є пріоритетом державної соціальної політики України. Особливості роботи державних та недержавних організацій у сфері допомоги дітям, позбавленим батьківського піклування в Україні. Державні організації, переважно забезпечуються з державного бюджету, що забезпечує більш стабільне, хоча не завжди достатнє, фінансування. Мають ширшу мережу закладів та охоплюють більшу кількість дітей по всій країні. Діяльність чітко регламентується державним законодавством, стандартами та положеннями. Можуть бути більш схильними до бюрократичних процедур, що іноді уповільнює прийняття рішень та надання допомоги. Часто застосовують більш уніфіковані підходи до роботи, що не завжди враховує індивідуальні потреби кожної дитини. Несуть пряму відповідальність перед державою за забезпечення прав та потреб дітей та підлягають контролю з боку державних органів (служби у справах дітей, Міністерство соціальної політики тощо).

А до недержавні організації, залежать від благодійних внесків, грантів, пожертв бізнесу та міжнародної підтримки, що може бути нестабільним. Зазвичай мають менший масштаб діяльності та охоплюють меншу кількість дітей, але можуть бути більш гнучкими у виборі цільових груп. Також підпадають під законодавство, але мають більшу свободу у виборі форм та методів роботи. Часто є більш гнучкими, швидше реагують на потреби дітей та впроваджують інноваційні підходи. Завдяки меншій кількості підопічних можуть забезпечувати більш індивідуалізовану підтримку. Активно залучають волонтерів та громадськість до своєї діяльності, сприяючи соціальній

інтеграції дітей. Часто спеціалізуються на конкретних видах допомоги (психологічна підтримка, сімейні форми виховання, тощо). Несуть відповідальність перед своїми донорами та громадськістю за прозоре використання коштів. А також їхні спільні риси, обидва типи організацій працюють з метою забезпечення найкращих інтересів дітей, позбавлених батьківського піклування. Вони співпрацюють у питаннях виявлення, влаштування та підтримки таких дітей. Часто відіграють важливу роль в адвокації прав дітей та приверненні уваги до їхніх проблем. Та в умовах складної соціально-економічної ситуації та воєнних дій зростає роль громадських ініціатив та благодійних фондів у підтримці цих дітей. Діяльність таких організацій, як Благодійний Фонд «Рідні», є важливим прикладом суспільної участі у вирішенні проблем сирітства.

Держава несе відповідальність за забезпечення прав та добробуту дітей, які залишилися без батьківського піклування. Концепція державної відповідальності передбачає активну роль держави як гаранта прав та забезпечення належних умов, розглядаючи інтернатні заклади як тимчасовий захід. Концепція добробуту дитини доповнює це, акцентуючи увагу на всебічному розвитку та індивідуальних потребах кожної дитини, а також на створенні максимально сприятливого середовища, наближеного до сімейного. В сучасних умовах важливу роль у підтримці цієї категорії дітей відіграють також громадські ініціативи та благодійні фонди, доповнюючи зусилля держави. Робота Фонду Рідні - збудувати ефективну робочу модель піклування та усиновлення дітей-сиріт. За цей час створено 2 сімейних будинки для 20-ти дітей, понад 10 000 отримали підтримку завдяки фонду 100 дітей взяло участь в денних таборих протягом літніх та зимових канікул, 250 дітей та їх опікунів були евакуйовані закордон з їхніми опікунами, понад 600 сімей отримали матеріальну та психологічну допомогу. Благодійний Фонд «МАМА плюс Я» фонд працює з прийомним, опікунським, патронатним сім'ям та дитячим будинкам сімейного типу. Основні напрями діяльності фонду: підтримка сімейних форм виховання, підтримка дітей, які виховуються в дитячих

будинках сімейного типу, прийомних, опікунських чи патронатних родинах, підтримка дітей, які залишаються в інституціях, підтримка дітей-сиріт, які все ще залишаються в інституційних закладах, зокрема інтернатах, а також центрах соціально-психологічної реабілітації, дитячих будинках. «Кімнати Щастя» – проєкт психоемоційної реабілітації дітей, які тимчасово залишилися без батьківської опіки і перебувають в лікарнях, підтримка дітей, які постраждали від війни, підтримка усіх дітей, які постраждали від війни в Україні або складних життєвих обставин. Інформування суспільства про проблеми та потреби дітей-сиріт, підвищення обізнаності щодо проблематики, формування громадської думки та активної спільноти тих, кому небайдужа доля дітей. Благодійний фонд «Голоси дітей» Разом із громадами та місцевим бізнесом створюємо інклюзивні простори, майданчики, сенсорні кімнати, хаби для дітей і підлітків. Проводяться перевірки, моніторинги, аналіз статистичних даних для оцінки ефективності роботи системи та виявлення проблемних аспектів. Таким чином, державний сектор у сфері соціально-педагогічної роботи з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, являє собою багаторівневу систему, яка включає законодавче регулювання, мережу державних установ, діяльність кваліфікованих соціальних працівників та контроль за якістю надаваних послуг. Основною метою цієї системи є забезпечення прав, найкращих інтересів та всебічного розвитку кожної дитини, яка потребує державної підтримки.

Отже, робота з дітьми, які залишилися без батьківського піклування, є ключовим напрямком соціальної роботи, що здійснюється як державними, так і недержавними організаціями. Держава несе першочергову відповідальність за забезпечення прав та добробуту цих дітей, виступаючи гарантом їх конституційних прав та створюючи систему опіки й піклування. Державні установи забезпечують масштабність охоплення, стабільне фінансування та чітке законодавче регулювання, хоча іноді можуть бути схильними до бюрократії та уніфікованих підходів. Водночас, недержавні організації, такі як Благодійний Фонд «Рідні», «МАМА плюс Я» та «Голоси дітей», відіграють

важливу доповнюючу роль. Вони вирізняються гнучкістю, оперативністю, здатністю до інновацій та індивідуалізованої підтримки. Активно залучаючи громадськість та благодійні кошти, недержавні фонди часто спеціалізуються на конкретних потребах дітей, здійснюють адвокацію їхніх прав та впроваджують нові підходи до соціальної роботи. В умовах сьогодення, особливо з огляду на складну соціально-економічну ситуацію та воєнні дії, зростає значення співпраці між державним та недержавним секторами. Об'єднання зусиль, обмін досвідом та координація дій дозволяють забезпечити більш комплексну та ефективну підтримку дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, наближаючи їх до повноцінного та щасливого майбутнього в сімейному оточенні, що є пріоритетним завданням як держави, так і суспільства.

1.3 Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Соціально-педагогічна робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування, спрямована на створення сприятливих умов для їхньої соціалізації, психологічної підтримки та розвитку навичок самостійного життя. Вона передбачає індивідуальний підхід з урахуванням особливостей дитячої вікової та емоційної сфери, а також активну взаємодію з родиною, закладами освіти та соціальними службами. Форми соціальної роботи є ключовими інструментами у забезпеченні добробуту дітей, які опинилися без батьківського піклування. За результатами аналізу наукових джерел, «форма соціально-педагогічної роботи – це зовнішнє вираження організації взаємодії між соціальним педагогом (або іншим фахівцем) та клієнтом (особою, сім'єю, групою) у певний час і в певному місці для досягнення конкретних педагогічних та соціальних цілей» [25]

Кожна з цих форм відіграє важливу роль на різних етапах життя дитини та спрямована на задоволення її різноманітних потреб. Ці форми визначають

спосіб організації допомоги та підтримки дитини. Комплексна форма роботи в соціально-педагогічній сфері державного сектору передбачає скоординовану та різнобічну діяльність різних фахівців, служб та установ для всебічного вирішення проблем дитини та її сім'ї. Включає інформаційно-просвітницьку роботу з сім'ями, виявлення сімей, які перебувають у кризі, та надання їм своєчасної допомоги. Соціальна реабілітація застосовується до дітей, які вже зазнали негативного впливу внаслідок втрати батьківського піклування або інших травматичних подій. Вона включає психологічну, педагогічну, медичну та соціальну допомогу, спрямовану на відновлення їхнього психоемоційного стану, соціальних навичок та адаптацію до нових умов життя.

Форма роботи спрямована на допомогу дітям, які перебувають або перебували під опікою держави, у їхній інтеграції в суспільство. Для дітей, які мають можливість повернутися до біологічної сім'ї, проводиться робота з реінтеграції. Соціальна опіка та піклування хоча це і форма влаштування дитини, соціальні працівники відіграють ключову роль у процесі підбору опікунів/піклувальників, їх навчанні та подальшому супроводі. Вони контролюють умови утримання та виховання дитини, захищають її права та інтереси. Посередництво соціальний працівник виступає посередником у розв'язанні конфліктів між дитиною та її оточенням, допомагає налагодити комунікацію та знайти компромісні рішення.

Метод соціально-педагогічної роботи – це сукупність прийомів, способів та технологій практичної діяльності соціального педагога, які він використовує для впливу на клієнта, організації його діяльності та досягнення поставлених соціально-педагогічних цілей.[26]

Методи соціальної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування. Методи є конкретними інструментами, які використовують соціальні працівники для реалізації згаданих вище форм роботи. Індивідуальна робота вона включає особисті зустрічі та бесіди з дитиною для встановлення контакту, виявлення її потреб, проблем та переживань. Соціальний працівник використовує методи слухання, емпатії, підтримки та

роз'яснення. Індивідуальна робота також передбачає розробку індивідуального плану соціального супроводу, який враховує особливості розвитку та потреби кожної дитини.

Організація та проведення групових занять, тренінгів, семінарів, клубів за інтересами для дітей та їхніх опікунів/вихователів. Групова робота сприяє соціалізації дітей, розвитку комунікативних навичок, обміну досвідом та взаємній підтримці. Для дітей це може бути терапевтичні групи, групи підтримки, розвиваючі заняття. Для опікунів/вихователів – групи взаємодопомоги, навчання навичкам виховання. Спостереження систематичне та цілеспрямоване вивчення поведінки дитини в різних ситуаціях (удома, в навчальному закладі, у спілкуванні з однолітками та дорослими) для отримання інформації про її емоційний стан, соціальні навички, особливості поведінки та потреби.

Бесіда цілеспрямоване спілкування з дитиною, її опікунами/вихователями, педагогами, психологами та іншими фахівцями для збору інформації, виявлення проблем, надання консультативної допомоги та підтримки.

Анкетування та тестування використання стандартизованих опитувальників та психологічних тестів для оцінки емоційного стану, рівня розвитку, потреб та проблем дитини. Ці методи допомагають отримати об'єктивні дані для планування подальшої роботи.

Використання гри як основного засобу спілкування та психологічної допомоги дітям, особливо молодшого віку. Гра допомагає дитині виразити свої емоції, переживання, страхи, розвинути соціальні навички та впоратися з травматичним досвідом. Використання різних видів мистецтва (малювання, ліплення, музика, танець) як засобу самовираження та психологічної корекції. Арт-терапія допомагає дитині виразити свої почуття та переживання невербальним способом, знизити емоційну напругу та розвинути творчі здібності. Використання казок та історій для передачі важливих життєвих уроків, допомоги у розв'язанні проблем, розвитку емпатії та уяви. Соціальне

моделювання демонстрація позитивних моделей поведінки та навчання дитини ефективним соціальним навичкам через рольові ігри та інші інтерактивні методи. Адвокація представництво інтересів дитини в різних установах та організаціях, захист її прав та законних інтересів. Мережева робота взаємодія та співпраця з різними фахівцями (психологами, педагогами, юристами, медичними працівниками), громадськими організаціями та державними установами для забезпечення комплексного підходу до вирішення проблем дитини та її сім'ї.

Отже ключові форми та методи соціальної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування, як інструменти забезпечення їхнього добробуту. Також визначено різні форми роботи (комплексна, реабілітація, інтеграція, опіка, консультування, посередництво) та методи (індивідуальна, групова, спостереження, бесіда, ігрові методи, арт-терапія, казкотерапія, соціальне моделювання, мережева робота).

Висновки до розділу

Аналіз соціально-педагогічних джерел з проблем дітей, які залишилися без батьківського піклування, засвідчив багатогранність та актуальність цього питання на сучасному етапі розвитку суспільства, особливо в умовах воєнних дій. Такі дослідники, як О. Андрухів, Л. Бельо, М. Грабовська, П. Горінов та інших, підкреслив зростання кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, внаслідок війни в Україні.

Нами проаналізовано існуючу нормативно-правову базу України, що регулює питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Визначено ключові законодавчі акти та їх спрямованість на забезпечення прав та інтересів цієї категорії дітей. Окрему увагу приділено діяльності державних та недержавних організацій у сфері допомоги дітям, які залишилися без батьківського піклування. Виявлено особливості, переваги та недоліки кожного сектору. Окрему увагу приділено аналізу діяльності державних і недержавних організацій. Державні структури забезпечують законодавче підґрунтя та інституційний захист, тоді як недержавні організації демонструють більшу гнучкість, інноваційність та індивідуалізований підхід до підтримки дітей. Ефективна взаємодія між цими секторами – запорука сталого розвитку системи соціального захисту дітей.

Підкреслено важливість співпраці між державними установами та громадськими ініціативами, такими як Благодійний Фонд «Рідні», «МАМА плюс Я» та «Голоси дітей», для забезпечення більш комплексної та ефективної підтримки дітей. Описано основні форми та методи соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Та визначено комплексний, реабілітаційний, інтеграційний підходи, соціальну опіку та піклування як форми роботи. Описано індивідуальну та групову роботу, спостереження, бесіду, анкетування, тестування та ігрові методи як основні інструменти соціально-педагогічного впливу.

Також було систематизовано основні форми (реабілітаційна, інтеграційна, консультативна, посередницька) та методи соціальної роботи (індивідуальна й групова робота, спостереження, бесіда, арт-терапія, казкотерапія, соціальне моделювання, адвокація тощо), що мають практичну цінність для фахівців.

Отже, соціальна робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування, повинна реалізовуватись як цілісна система підтримки, зорієнтована на відновлення дитячого середовища, інтеграцію в суспільство та формування безпечного, стабільного майбутнього для кожної дитини. Успішна реалізація цих завдань вимагає не лише фахової підготовки соціальних працівників, а й постійної між секторальної співпраці та громадської підтримки.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ У ВОЄННИЙ ЧАС

2.1 Діагностика особливостей соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану

Результати теоретичного аналізу проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування у воєнний час, як особливо вразливої категорії в умовах соціальної нестабільності. визначення змісту й особливостей соціально-педагогічних заходів підтримки, та тривожності та агресивності й допомоги таким дітям в умовах воєнного стану, а також розробка ефективної системи соціально-педагогічної роботи, спрямованої на мінімізацію негативних наслідків воєнних травм та забезпечення їхнього добробуту, є достатнім підґрунтям для подальшого наукового пошуку.

Відповідно до поставлених дослідницьких завдань з вивчення особливостей соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування, нами була проведена діагностична робота. Для експериментального дослідження нами було обрано службу у справах дітей в м. Хмельницькому. Загалом експериментом було охоплено 10 дітей від 5 до 9 років. Визначена кількість учасників експериментального дослідження є достатньою для проведення діагностичної

Варто зазначити, що якісно здійснена діагностика (правильно підібраний та впроваджений інструментарій) забезпечить в майбутньому ефективне впровадження соціально- педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування.

В дослідженні нами були використані такі методики: Опитувальник Спілбергера-Ханіна (СХ). був розроблений Чарльзом Д. Спілбергером

Опитувальник призначено для оцінки реактивної та особистісної тривожності, опитувальник рівня агресивності Басса-Даркі призначено для виявлення рівня агресивності, був розроблений у 1957 році американськими психологами А. Бассом та А. Даркі, проєктивна методика «Малюнок сім'ї» автором якої була В. Вульф для визначення проблем у взаємних дітей з дорослими.

Опитувальник дослідження рівня агресії за методикою «Басса – Дарки» дозволяє отримати дані про провідні показники агресивності підлітків.

Опитувальник «Спілбергера-Ханіна» дозволяє отримати дані про рівень ситуативної та особистісної тривожності досліджуваних дітей.

Проєктивна методика дозволяє отримати дані про аспекти особистості дитини, її емоційний стан, зокрема, приховані тривоги, страхи.

Діагностичний інструментарій для дослідження соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного часу, був підібраний з урахуванням наступних вимог:

1. Відповідність визначеного інструментарію віковим характеристикам учасників дослідження.

2. Відповідність наведеного інструментарію визначеним діагностичним критеріям, які використовуються для дослідження тривожності, агресії та конфліктності .

3. Можливість діагностувати та здійснити аналіз агресивності та конфліктності дітей в умовах закладу служби у справах дітей.

Здійснивши аналіз звітів та журналів обліку, нами визначено, що в закладі Служби у справах дітей проводяться заходи щодо зниження тривожності, агресії, та конфліктності.

З метою діагностики рівня схильності підлітків до агресії та конфліктності нами був обраний опитувальник Басса-Дарки (Додаток А).

Цей вибір обумовлено високою швидкістю та точністю опитування як методу діагностики, а також широкою популярністю даної методики у дослідженнях агресії. Опитувальник Басса-Дарки є психологічним інструментом, призначеним для вимірювання особистісних характеристик

людини за допомогою психологічних запитань. Ця методика була розроблена в 1960-х роках Альбертом Бассом і Робертом Дарком. Дослідник створюючи свій опитувальник розмежували поняття «агресія» та «ворожість». А. Басс та А. Дарк розробили опитувальник для виявлення показників та форм агресії:

1. Фізична агресія – застосування фізичної сили щодо оточуючих.
2. Непряма агресія – застосування агресивних дій непрямим шляхом.
3. Негативізм – форма поведінки, яка має розмах від пасивного опору до активної боротьби проти загальноприйнятих норм та законів
4. Роздратування – прояв негативних почуттів, роздратування при будь-якому збудженні.
5. Образа – почуття ненависті до інших людей
6. Підозрілість – відчуття недовіри до оточуючих, проявляється в обережності дій.
7. Вербальна агресія – вираження агресивних почуттів.
8. Почуття провини – ставлення до себе, як до людини, яка чинить погані речі, аутоагресія.

Опитувальник включає 75 питань, що дозволяє ефективно оцінити рівень агресивності та конфліктності, зокрема у підлітків. Методика містить 8 основних та 2 інтегральні шкали. Зазначено, що цільовою аудиторією первинного дослідження були 10 дітей віком від 5 до 9 років.

Відповіді на запитання обробляються з використанням статистичних методів, що дозволяють змінити певні особистісні характеристики людини.

Визначення провідних агресивних реакцій у кожній шкалі (у %) відповідали наступним вимогам: 30-55% – показники в підвищені, більше 55% – підвищений рівень агресивності, більше 75% – високий рівень агресії, менше 25% – показники не беруться до уваги. Результати діагностики представлені на рис. 2.1

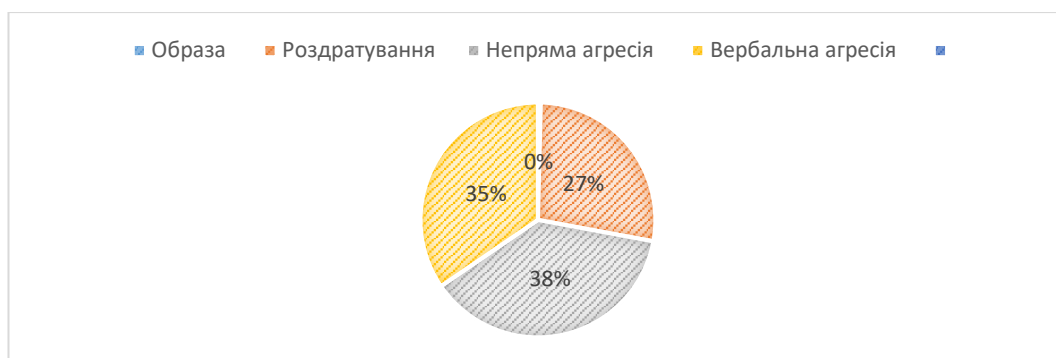

Рисунок 2.1. - Середні показники (у %) форм прояву агресії за методикою Басса-Дарки

Після обробки даних в середньому було отримано таку тенденцію проявів агресивності:

Непряма агресія – 75%: Показник вище норми, що відповідає підвищеному рівню агресивної поведінки. (Межа для високого рівня - більше 75%).

Роздратування – 55%: Показник в нормі.

Образа – 78%: Показник вище норми і перевищує 75%, тому відповідає високому рівню агресії.

Вербальна агресія – 75%, показник в нормі.

Проаналізувавши наведені дані, нами визначено, що найбільш поширеними показниками агресивної поведінки у досліджуваній групі дітей є підвищений рівень непрямой агресії середній показник становить 75%, що свідчить про виражену тенденцію до непрямих форм агресивної поведінки, зафіксовану у 18 дітей. Високий рівень образи середній показник досягає 78%, що вказує на значну схильність до почуття ненависті та неприязні до інших. Інші форми агресії, такі як роздратування (55%) та вербальна агресія (75%), знаходяться в межах норми або на верхній її межі, але не досягають рівня високої агресії у середньому по групі. Проте, підвищений рівень непрямой агресії та високий рівень образи є найбільш характерними проявами агресивної поведінки для досліджуваних дітей.

Отже, провівши аналіз рівня агресивності досліджуваної групи дітей за методикою Басса-Дарки, можна зробити наступні висновки щодо

найпоширеніших форм її прояву виражена схильність до непрямой агресії. Середній показник у 75% свідчить про те, що більшість дітей (18 осіб) схильні проявляти агресію опосередковано. Значний рівень образи, середній бал у 78% вказує на наявність сильного почуття ненависті та неприязні до оточення у досліджуваної групи. Інші форми агресії, такі як роздратування (55%) та вербальна агресія (75%), у середньому не досягли високих значень, залишаючись у межах норми або на її верхній межі. Отже, найбільш характерними особливостями агресивної поведінки досліджуваних дітей є підвищена непряма агресія та високий рівень образи.

Далі було проведено опитувальник Спілбергера-Ханіна (СХ) призначений для оцінки реактивної та особистісної тривожності. (Додаток Б.)

Опитувальник Ч. Спілбергера складається з 40 питань-суджень, з котрих 1-20 призначені для оцінки реактивної тривожності (шкала «Як ви себе відчуваєте в даний момент?») та 21-40 - для визначення особистісної тривожності (шкала «Як Ви себе відчуваєте звичайно?»). На кожне запитання можливі 4 відповіді за ступенем інтенсивності (зовсім ні, мабуть так, вірно, цілком вірно) - для шкали реактивної тривожності, та 4 відповіді за частотою (майже ніколи, іноді, часто, майже завжди) - для шкали особистісної тривожності.

Низький рівень тривожності- приблизно до 33% від теоретичного діапазону.

Помірний рівень тривожності-приблизно від 34% до 66% від теоретичного діапазону.

Високий рівень тривожності- приблизно вище 67% від теоретичного діапазону.

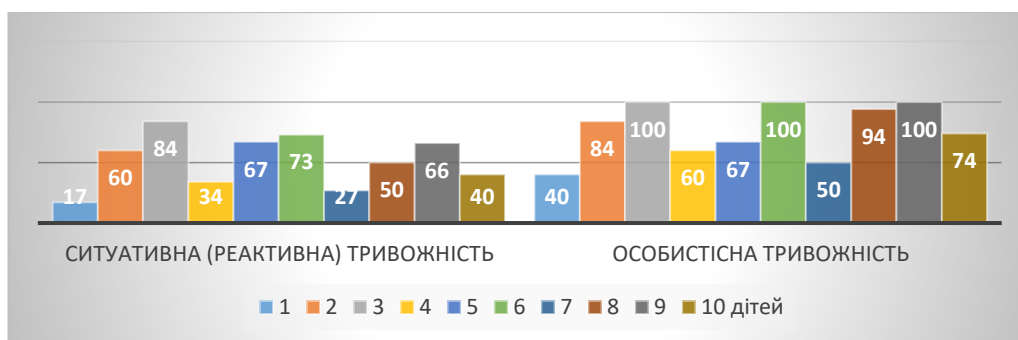

Рисунок 2.2. – Рівні ситуативної та особистої тривожності у дітей

Розраховані дані для опису рівня ситуативної (СТ) та особистісної (ОТ) тривожності кожної з 10 дітей, використовуючи умовні критерії

У результаті проведеного опитування за шкалою Спілбергера-Ханіна було виявлено, що:

Низький рівень ситуативної тривожності спостерігався у 3 дітей. Ці діти відчували себе спокійно в момент проведення опитування.

Помірний рівень ситуативної тривожності виявлено у 5 дітей. Вони відчували деяке хвилювання або напругу під час опитування.

Високий рівень ситуативної тривожності зафіксовано у 2 дітей. Ці діти переживали значне хвилювання, напругу або занепокоєння в момент дослідження.

Щодо особистісної тривожності:

Помірний рівень особистісної тривожності мали 4 дітей. Це свідчить про їхню середню схильність до переживання тривоги в різних життєвих ситуаціях.

Високий рівень особистісної тривожності продемонстрували 6 дітей. Це вказує на їхню виражену або дуже сильну схильність до частого переживання тривоги.

Аналізуючи отримані дані щодо рівня ситуативної тривожності, можна зазначити, що більшість досліджуваних дітей (5 з 10) відчували помірний рівень хвилювання або напруги в момент опитування. Водночас, значна частина групи (3 дитини) продемонструвала низький рівень ситуативної тривожності, що свідчить про їхній спокійний стан під час дослідження.

Проте, варто звернути увагу на 2 дітей, які виявили високий рівень ситуативної тривожності, що може вказувати на наявність значного емоційного дискомфорту в момент проведення діагностики.

Щодо особистісної тривожності, результати свідчать про переважання високого рівня тривожності серед досліджуваних дітей (6 з 10). Це може говорити про загальну тенденцію до частого переживання тривоги в різних життєвих ситуаціях у більшості дітей, які залишилися без батьківського піклування. Помірний рівень особистісної тривожності, виявлений у 4 дітей, вказує на їхню середню схильність до тривожних переживань. Отримані дані підкреслюють потенційну емоційну вразливість досліджуваної групи та необхідність подальшого поглибленого вивчення причин та наслідків виявлених рівнів тривожності для розробки ефективних стратегій соціально-педагогічної підтримки.

Наступна проєктивна методика була, «Малюнок сім'ї». Дана методика є успішною використана для визначення проблем у дітей з дорослими. Крім того за результатами ми змогли визначити рівень конфліктності та тривожності, а також до ситуацій що відбуваються в родині. У проєктивній методиці взяли участь 10 дітей. Аналіз результатів проєктивної методики «Малюнок сім'ї» виявив, що значна частина досліджуваної групи дітей, які залишилися без батьківського піклування, демонструє потенційні ознаки емоційних труднощів.

Конфліктність, що проявляється як у візуальних характеристиках малюнків (віддаленість фігур, агресивні елементи, перекреслення), так і у вербальних висловлюваннях під час бесіди (згадки про сварки, негативні оцінки), ймовірно, присутня у близько 30% дітей. Це може свідчити про напруженість у стосунках з оточуючими, зокрема з новими членами «сім'ї» або однолітками, а також про внутрішній емоційний дискомфорт.

Водночас, ознаки тривожності, що відображаються у нерівних лініях, маленьких розмірах фігур, їхньому розташуванні внизу аркуша, великій кількості за штрихувань, а також у невпевнених відповідях, згадках про страхи

та загальній обережності у висловлюваннях, були виявлені у близько 50% дітей. Це може вказувати на підвищений рівень внутрішнього неспокою, невпевненість у собі та відчуття незахищеності, що є поширеним явищем серед дітей, які пережили втрату батьківського піклування.

Таблиця 2.1 Емоційні характеристики і їх прояви у малюнках.

<i>Емоційна характеристика</i>	<i>Ознаки в малюнку</i>	<i>Ознаки у бесіді</i>	<i>Відсоток дітей</i>
<i>Конфліктність</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Віддаленість фігур, розділеність лініями - Агресивні елементи (гострі кути, великі зуби) - Перекреслені або заштриховані фігури - Різниця в розмірах фігур, що відображає домінування/приниження 	<ul style="list-style-type: none"> - Згадки про сварки, непорозуміння - Негативні оцінки окремих членів «сім'ї» - Відмова відповідати на питання про певних осіб - Вибір «нещасливих» членів сім'ї 	30% у дітей (3, 6, 9)
<i>Тривожність</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Нерівні, слабкі лінії - Маленькі розміри фігур - Розташування внизу аркуша - Велика кількість заштрихувань, особливо навколо фігур - Відсутність деталей у фігурах - Напружені пози фігур 	<ul style="list-style-type: none"> - Невпевненість у відповідях - Часті запитання, перепитування - Згадки про страхи, неспокій - Важко відповісти на питання про щастя - Зайва обережність у висловлюваннях 	50% у дітей (1, 3, 5, 9, 10)

Перша дитина малюнок, намалювала лише себе та старшу сестру, яка є її опікуном. Фігури маленькі, розташовані в різних кутах аркуша, між ними немає зв'язку. Кольори переважно сині та сірі. На запитання про сім'ю назвала лише сестру. На запитання про щастя сказала, що не знає. У ситуативних

питаннях обирала лише сестру, але з сумнівом. Можливе відчуття самотності, труднощі у встановленні близьких емоційних зв'язків, пригнічений настрій.

Таблиця 2.2 Аналіз характеристик дітей які залишилися без батьківського піклування.

<i>Характеристика</i>	<i>Відсоток дітей</i>
Відсутність фігур батьків	70% (діти 1, 3, 4, 5, 7, 9, 10)
Присутність фігур батьків	20% (діти 2, 8)
Намальована лише одна фігура (себе)	10% (дитина 5)
Переважання холодних/темних кольорів	30% (діти 1, 3, 5)
Виражене прагнення до спільноти	10% (дитина 4)
Труднощі з вибором у ситуативних питаннях (невизначеність)	10% (дитина 5, 9)
Відчуття самотності/відчуження	20% (діти 1, 9)

Відповіді кожної з 10 дітей, які залишилися без батьківського піклування. Результати аналізу методики «Малюнок сім'ї» для 10 дітей.

Дитина 2, намалювала бабусю, дідуся, молодшого брата та себе. Фігури розташовані близько одна до одної. Використовувала яскраві кольори, але фігури батьків намальовані тьмянішими та меншими. Описувала сім'ю як бабусю, дідуся та брата, згадувала батьків у минулому часі. На запитання про щастя назвала всіх, крім себе. У ситуативних питаннях часто згадувала бабусю та дідуся. Можлива ностальгія за батьками, сильна прив'язаність до опікунів, відчуття себе менш значущим у сім'ї.

Дитина 3, намалювала себе дуже великим у центрі аркуша та маленьку нечітку фігуру уявного друга поруч. Кольори переважно чорний та червоний. Говорила про уявного друга як про найближчу істоту. На запитання про щастя сказала, що щасливий лише з другом. У ситуативних питаннях завжди обирала уявного друга. Можливі труднощі у встановленні реальних соціальних

контактів, пошук емоційної підтримки в уявних стосунках, високий рівень тривожності або агресії.

Дитина 4, намалювала групу дітей та вихователів, себе збоку, але також у групі. Кольори різноманітні, але без теплих, близьких відтінків.

Сім'єю назвала групу та вихователів. На запитання про щастя сказала, що весело з усіма. У ситуативних питаннях обирала інших дітей. Виражене прагнення до належності до групи, можливе відчуття недостатньої індивідуальної уваги, розмиті уявлення про сім'ю.

Дитина 5, намалювала лише себе, маленьким і внизу аркуша. Кольори переважно сірий та коричневий. На запитання про сім'ю відповіла «немає». На запитання про щастя сказала «не знаю». У ситуативних питаннях не могла зробити вибір. Виражене почуття самотності, низька самооцінка, пригнічений емоційний стан, труднощі з прийняттям рішень.

Дитина 6, намалювала тітку, дядька (опікунів) та себе. Фігури розташовані близько, але між ними відчувається деяка напруга (наприклад, прямі лінії, відсутність деталей, що вказують на взаємодію). Спокійні, пастельні тони. Сім'єю назвала опікунів. Відповідала стримано, уникаючи емоційних оцінок. У ситуативних питаннях обирала опікунів, але без особливої радості. Можлива емоційна дистанція у стосунках з опікунами, обережність у вираженні почуттів.

Дитина 7, намалювала бабусю, дідуся, себе та кота. Фігури бабусі та дідуся намальовані більшими за себе та кота. Теплі кольори, але всі фігури маленькі на великому аркуші. Сім'єю назвала бабусю та дідуся, кота вважає другом. На запитання про щастя сказала, що щаслива з ними та котом. У ситуативних питаннях часто обирала бабусю та дідуся, кота - як компаньйона.

Сильна прив'язаність до опікунів, можливе відчуття залежності, емоційна підтримка від домашньої тварини.

Дитина 8, намалювала себе та велику, ідеалізовану фігуру мами поруч. Яскраві, майже казкові кольори для мами. Говорила про маму в теперішньому часі, описуючи її нереальними якостями. На запитання про щастя сказала, що

була б щаслива з мамою. У ситуативних питаннях завжди обирала маму. Сильна потреба в материнській фігурі, можлива ідеалізація образу втраченої матері, труднощі з прийняттям реальності.

Дитина 9, намалювала групу дітей та вихователів, себе маленьким і осторонь. Кольори змішані, без відчуття гармонії. Сім'єю назвала групу, але відчувала себе окремо. На запитання про щастя сказала, що іноді буває весело з усіма. У ситуативних питаннях вагалася з вибором, відчувала недовіру. Відчуття емоційної відстороненості від групи, труднощі у встановленні близьких стосунків, можлива тривожність та невпевненість.

Дитина 10, намалювала старшу сестру, молодшого брата та себе посередині. Спокійні, але дещо стримані кольори. Сім'єю назвала брата та сестру, відчуває відповідальність за молодшого брата. На запитання про щастя сказала, що щаслива, коли всі спокійні. У ситуативних питаннях часто ставила інтереси брата вище своїх. Відчуття відповідальності, можливе емоційне перевантаження, стриманість у вираженні власних потреб.

Висновок за результатами проєктивної методики «Малюнок сім'ї» для 10 дітей, які залишилися без батьківського піклування, виявило низку спільних та індивідуальних тенденцій у їхньому сприйнятті сімейних відносин та емоційному стані. Більшість дітей (70%) у своїх малюнках не відобразили фігури біологічних батьків у теперішньому контексті, що може свідчити про адаптацію до нових умов життя або ж про емоційну дистанціювання від травматичного досвіду втрати. У деяких випадках спостерігалися згадки про батьків у минулому часі або їх ідеалізовані образи, що вказує на незавершеність процесу переживання втрати та сильну потребу в батьківській фігурі. Значна частина дітей (30%) демонструвала переважання холодних або темних кольорів у своїх малюнках, що може відображати пригнічений настрій, відчуття тривожності або емоційного дискомфорту. Водночас, деякі діти використовували яскраві кольори, що може бути ознакою їхньої емоційної стійкості або спроби компенсувати негативні переживання. Аналіз розташування фігур на аркуші часто вказував на прагнення до близькості та

підтримки з боку опікунів або однолітків. Проте, в окремих випадках спостерігалось відчуження або дистанціювання від інших, що може бути пов'язано з труднощами у встановленні довірливих стосунків після пережитого досвіду.

У відповідях на запитання часто простежувалися почуття самотності, смутку та невизначеності щодо власного місця в новому «сімейному» оточенні. Деякі діти демонстрували сильну прив'язаність до опікунів або інших значущих дорослих, вбачаючи в них основну підтримку. В окремих випадках спостерігалася тенденція до пошуку емоційної підтримки в уявних друзях або домашніх тваринах. Результати ситуативних питань виявили різний рівень довіри та готовності до встановлення близьких стосунків. Деякі діти демонстрували труднощі з вибором у ситуаціях, пов'язаних з емоційною близькістю, що може свідчити про пережитий досвід втрати та страх нових прив'язаностей.

Загалом, результати проведеного дослідження підкреслюють складний емоційний стан дітей, які залишилися без батьківського піклування. Методика «Малюнок сім'ї» дозволила виявити як спільні переживання, пов'язані з втратою та адаптацією до нових умов, так і індивідуальні особливості емоційного реагування та формування нових прив'язаностей. Отримані дані підтверджують важливість використання проєктивних методик, таких як «Малюнок сім'ї», для первинної діагностики емоційного стану дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

2.2 Програма реалізації ефективних форм та методів соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану «Крок до довіри»

На основі матеріалів нашої діагностичної роботи нами було розроблено програму «Крок до довіри», яка спрямована на впровадження ефективних форм і методів соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без

батьківського піклування в умовах воєнного стану. Вона передбачає комплексний підхід, що включає психологічну підтримку, розвиток комунікативних навичок та соціальну адаптацію дітей у складних життєвих обставинах. Особлива увага в програмі приділяється формуванню довірливих стосунків між дитиною та дорослим, як основі подолання травматичного досвіду. Реалізація програми, на нашу думку, здатна забезпечити покращення соціальної компетентності дітей та їх готовності до інтеграції в суспільство попри складні умови воєнного часу.

Мета програми: соціально- педагогічні проблеми дітей, які залишилися без батьківського піклування у службі справах дітей, м. Хмельницькому.

Завдання:

1. Визначити рівень ситуативної та особистісної тривожності особистості дитини, та її емоційний стан, зокрема, приховані тривоги, страхи, агресивні тенденції.

2. Попередити про тривожність, конфліктність, та агресивність, дати дітям зрозуміти весь негативізм цього явища, та його наслідків;

3. Покращити міжособистісні відносини з родичами;

4. Знизити розвиток агресивних та ворожих реакцій.

Цільова аудиторія: Діти віком від 5 до 9 років, які залишилися без батьківського піклування внаслідок воєнних дій. Тривалість: 3-4 заняття по 60-90 хвилин кожне (може коригуватися залежно від потреб групи).

Очікуваними результатами емпіричного дослідження є:

Знизити рівень ситуативної та особистісної тривожності особистості дитини, та її емоційний стан, зокрема, приховані тривоги, страхи, агресивні тенденції.

Зниження рівня тривожності, конфліктності та агресивності серед досліджуваної групи шляхом усвідомлення негативних наслідків цих явищ.

Покращення якості міжособистісних відносин дітей з їхніми родичами, опікунами або іншими особами, які здійснюють догляд.

Зменшення проявів агресивних та ворожих реакцій у поведінці дітей, сприяння формуванню більш адаптивних моделей реагування.

У програмі соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування та мають підвищений рівень тривожності й агресивності, використовуються спеціально розроблені вправи та методи, спрямовані на зниження деструктивних емоційних та поведінкових реакцій. Діти матимуть змогу опанувати ефективні способи конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій, що позитивно вплине на рівень їхньої тривожності та імпульсивності.

Програма проблем дітей які залишилися без батьківського піклування включає наступні етапи:

1. Діагностика: Вивчення емоційного стану, поведінки, соціальної адаптації дитини.
2. Планування: Визначення проблем, цілей та методів індивідуальної підтримки.
3. Реалізація: Проведення запланованих заходів (індивідуальних, групових).
4. Моніторинг: Спостереження за змінами та оцінка ефективності.
5. Коригування: Внесення змін до програми за потреби.
6. Підсумкова оцінка: Аналіз результатів та розробка рекомендацій.

Програма « Імена та прикметники»

Мета: запам'ятати імена учасників

1. Учасники стають у коло.

2.Перший учасник називає своє ім'я та прикметник на ту ж букву.

Наприклад, великий Володимир або прекрасна Поліна.

3.Кожен наступний учасник спочатку повторює імена і прикметники попередніх учасників, а потім називає своє ім'я та прикметник.

2. «Чарівна скринька спогадів»

Мета: Сприяти вираженню позитивних спогадів та емоцій, пов'язаних з минулим.

Таблиця 2.5 зміст тренінгової програми

№	Тема заняття	Ключові моменти
1	«Знайомство та мій безпечний простір»	Створення безпечної та довірливої атмосфери, знайомство учасників, дослідження поняття «безпечне місце».
2	«Моя сім'я та мої опори»	Дослідження уявлень дитини про сім'ю, виявлення значущих людей та джерел підтримки.
3	«Який я є»	Підвищення самооцінки, усвідомлення своїх сильних сторін та індивідуальності.
4	«Мій уявний світ та майбутнє»	Розвиток уяви, зниження тривожності через проєкцію страхів на вигаданий образ, формування позитивного погляду на майбутнє

Матеріали: Красива коробка або скринька, кольоровий папір, олівці, фломастери, наліпки, маленькі предмети, що нагадують про приємні моменти (камінчики, мушлі, гудзики тощо).

Запропонуйте дітям прикрасити скриньку на свій смак.

Поясніть, що це буде їхня «чарівна скринька спогадів», куди вони можуть складати малюнки або маленькі предмети, які нагадують їм про щасливі моменти з минулого, про близьких людей, про те, що їм подобається.

Запропонуйте намалювати або покласти в скриньку щось, що викликає у них теплу посмішку. За бажанням, діти можуть розповісти про свої «скарби» в скриньці.

3. «Казкові помічники»:

Мета: Допомогти дітям усвідомити наявність підтримки та розвинути почуття власної сили.

Матеріали: Малюнки або фігурки казкових персонажів, тварин.

Познайомите дітей з різними казковими персонажами або тваринами, які володіють особливими якостями (сміливість лева, мудрість сови, доброта феї тощо).

Запропонуйте кожній дитині обрати одного або кількох «помічників», які будуть її підтримувати.

Запитайте, які якості цих помічників можуть допомогти дитині у складних ситуаціях.

Розіграйте невеликі сценки, де обрані персонажі допомагають дитині впоратися зі страхом, сумом або іншими емоціями.

4. «Коло друзів (підтримки)»:

Мета: Зміцнити почуття спільноти та взаємної підтримки серед дітей.

Матеріали: М'яка іграшка або предмет, який передається по колу.

Діти сідають у коло. Ведучий починає з м'якою іграшкою та говорить щось позитивне про себе або про групу.

Потім передає іграшку наступній дитині, яка також говорить щось позитивне.

Можна запропонувати говорити про те, хто їх підтримує, що їм допомагає почуватися краще, за що вони вдячні іншим дітям у групі.

5. «Малюнок моїх почуттів».

Мета: Надати безпечний спосіб вираження складних емоцій через малювання.

Матеріали: Папір, кольорові олівці, фломастери, фарби.

Запропонуйте дітям намалювати свої почуття. Скажіть, що не обов'язково малювати щось конкретне, це можуть бути лінії, кольори, форми, які відображають те, що вони зараз відчувають.

Після завершення малюнка запитайте дитину про її малюнок: які емоції вона зобразила, що означають ці кольори та лінії.

6. «Історії з відкритим кінцем»:

Мета: Стимулювати уяву, допомагати знаходити позитивні рішення та виражати емоції через розповідь.

Матеріали: Картинки з різними ситуаціями (можна використовувати ілюстрації з дитячих книжок).

Покажіть дітям картинку із зображенням певної ситуації (наприклад, самотня дитина, хтось засмучений, хтось отримує допомогу).

Запропонуйте дітям придумати початок історії, що сталося до цього моменту, та продовжити історію, особливо звертаючи увагу на те, як герой справляється зі своїми труднощами та хто йому допомагає.

Заохочуйте дітей придумувати позитивні закінчення історій.

7. «Мій острів спокою»:

Мета: Навчити простим технікам релаксації та створити уявний безпечний простір.

Матеріали: Зручні подушки або килимки.

Попросіть дітей закрити очі та уявити собі місце, де вони почуваються абсолютно спокійно та безпечно (це може бути реальне місце або вигадане).

Запропонуйте детально уявити це місце: які там кольори, звуки, запахи, що вони там роблять.

Проведіть коротку керовану медитацію, спокійним голосом описуючи це місце та пропонуючи дітям відчутти спокій і безпеку.

Після «подорожі» запропонуйте намалювати свій острів спокою або розповісти про нього.

При розробці програми соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування під час війни, важливо врахувати потенційні обмеження та протипоказання до участі. Це допоможе забезпечити безпеку та ефективність програми для кожної дитини. Активні психози, суїцидальні наміри, гостра фаза посттравматичного стресового розладу з вираженою дезорганізацією поведінки, що потребують першочергової медичної або психіатричної допомоги. Участь у групових заняттях може бути дестабілізуючою. Глибока депресія з вираженою апатією та відсутністю мотивації, тяжкі тривожні розлади, що значно обмежують функціонування

дитини. Таким дітям може бути потрібна індивідуальна терапія перед включенням до групової програми.

Для запобігання поширенню серед інших учасників.

Стани здоров'я, які унеможливають активну участь у запропонованих вправах (наприклад, гострі травми, захворювання опорно-рухового апарату в стадії загострення). Участь у групі може провокувати ескалацію агресії та наражати на небезпеку інших дітей та ведучого.

Може значно порушувати хід занять та заважати іншим учасникам.

Насильне залучення може бути контпродуктивним та посилити негативне ставлення. Важливо з'ясувати причини відмови та спробувати зацікавити дитину, але не примушувати.

2.3 Практичні рекомендації фахівцям соціальної сфери щодо підвищення ефективності соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування у воєнний час.

Соціально-педагогічна робота з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах через втрату батьківського піклування, є ключовим завданням соціальної сфери. Ці діти потребують не лише базового забезпечення, але й кваліфікованої психологічної, соціальної та педагогічної підтримки для успішної адаптації, розвитку та інтеграції в суспільство. Це розроблено з метою надання практичних методичних рекомендацій для фахівців соціальної сфери, які безпосередньо працюють з даною категорією дітей, спрямованих на підвищення ефективності їхньої професійної діяльності.

Кожна дитина, яка залишилася без батьківського піклування, має унікальний досвід, потреби та потенціал. Тому, першочерговим завданням фахівця є проведення ретельної індивідуальної оцінки потреб дитини, яка включає:

Збір анамнезу включає детальне вивчення історії життя дитини, обставин втрати батьківського піклування, наявність травматичного досвіду, особливостей розвитку та попереднього соціального оточення.

Оцінка психоемоційного стану застосовується для виявлення можливих емоційних проблем, травм, тривожності, депресії, агресії або інших поведінкових особливостей. Використання стандартизованих методик та спостереження.

Оцінка соціальних навичок визначає аналіз здатності дитини до спілкування, встановлення контактів, адаптації в нових умовах, вирішення конфліктів.

Визначення рівня навчальних досягнень, наявності труднощів у навчанні, потреб у додатковій підтримці. Збір інформації про стан здоров'я дитини, наявність хронічних захворювань, потреби у медичному обстеженні та лікуванні. Забезпечення права дитини на висловлення власної думки щодо своїх потреб та планів на майбутнє, відповідно до її віку та зрілості.

На основі проведеної оцінки розробляється індивідуальний план соціального супроводу, який враховує унікальні потреби та потенціал кожної дитини. Діти, позбавлені батьківської опіки, нерідко переживають втрату, тривогу, невпевненість у майбутньому та самотність.

Завдання фахівця – створити для них безпечне, стабільне та підтримуюче середовище, що сприяє їхньому емоційному відновленню та розвитку.

Мінімізація змін у житті дитини, зокрема місця проживання, вихователів, школи. Виявлення емпатії, розуміння почуттів дитини, підтримка її емоційного стану. Захист від будь-яких форм насильства, жорстокого поводження чи експлуатації. Заохочення спілкування з однолітками, підтримка дружніх стосунків.

Створення умов для розвитку творчих здібностей, участі у гуртках та секціях. Психологічна підтримка є критично важливою для дітей, які пережили втрату та травму. Фахівці повинні володіти базовими навичками психологічного консультування та знати про ефективні методи роботи з

травмою. Вміння вислухати дитину, зрозуміти її почуття та переживання, висловити підтримку. Надання психологічної допомоги у вирішенні емоційних проблем, подоланні наслідків травми, розвитку копінг-стратегій.

Організація груп підтримки для дітей зі схожим досвідом, що сприяє обміну досвідом, зменшенню почуття ізоляції. Використання гри як засобу для вираження емоцій, опрацювання травматичного досвіду. Використання творчості (малювання, ліплення, музика) для самовираження та емоційного розвантаження. Забезпечення доступу до кваліфікованих психологів та психотерапевтів: У випадках глибоких психологічних травм або складних емоційних проблем, фахівці повинні забезпечити направлення дитини до спеціалізованих служб.

Підтримка соціальної адаптації є важливим аспектом допомоги дітям, які залишилися без батьківського піклування, для їхньої успішної інтеграції в суспільство. Навчання ефективним способам спілкування, налагодження контактів, вирішення конфліктів. Надання допомоги у навчанні, співпраця зі школою, організація додаткових занять за потреби. Надання інформації про різні професії, розвиток навичок самообслуговування, планування бюджету, пошуку роботи та житла. Заохочення участі у спортивних секціях, гуртках, волонтерських організаціях для розширення кола спілкування та розвитку інтересів. Сприяння підтриманню позитивних зв'язків з родичами, якщо це не суперечить інтересам дитини. Ефективна допомога дітям, які залишилися без батьківського піклування, вимагає злагодженої роботи різних фахівців та організацій. Обмін інформацією про потреби дитини, розробка індивідуальних навчальних планів, спільне вирішення проблем у навчанні. Забезпечення доступу до необхідної медичної допомоги, контроль за станом здоров'я дитини. Обмін інформацією, спільне планування заходів щодо захисту прав та інтересів дитини. Залучення додаткових ресурсів та підтримки для дітей. Обмін досвідом, підвищення кваліфікації, розробка спільних стратегій. Для забезпечення якісної допомоги дітям, які залишилися без батьківського піклування, необхідно постійно підвищувати професійну компетентність

фахівців соціальної сфери. Оновлення знань щодо сучасних методів роботи, психологічних особливостей дітей, законодавства у сфері захисту прав дитини. Надання можливості для обговорення складних випадків, отримання підтримки та порад від досвідчених колег. Сприяння читанню фахової літератури, участі у конференціях, обміну досвідом з колегами з інших регіонів та країн. Розвиток емоційної стійкості та профілактика професійного вигорання: Надання підтримки фахівцям у подоланні стресу, розвитку навичок саморегуляції.

Отже, застосування представлених методичних рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності роботи фахівців соціальної сфери у наданні допомоги дітям, які залишилися без батьківського піклування. Комплексний, індивідуалізований підхід, створення безпечного середовища, надання кваліфікованої психологічної підтримки, сприяння соціальній адаптації та активна взаємодія з іншими фахівцями є ключовими факторами успішної інтеграції та повноцінного розвитку цих дітей. Постійне підвищення професійної компетентності фахівців є необхідною умовою для забезпечення якісної та ефективної допомоги.

Висновки до розділу

Здійснене нами емпіричне дослідження особливостей соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного стану. Метою дослідження було вивчення їхнього психоемоційного стану та розробка ефективних стратегій підтримки. Дослідження охопило 10 дітей віком 5-9 років, що перебувають під опікою Служби у справах дітей у м. Хмельницькому.

Для діагностики використовувались наступні методики:

Опитувальник Спілбергера-Ханіна для оцінки реактивної та особистісної тривожності.

Опитувальник рівня агресивності Басса-Даркі для виявлення рівня агресивності.

Проективна методика «Малюнок сім'ї» для визначення проблем у взаємодії з дорослими, рівня конфліктності та тривожності. Основні результати діагностики:

Рівень агресивності за методикою Басса-Даркі, виявлено високий рівень непрямой агресії (75%) та образи (78%), що свідчить про значну схильність дітей до опосередкованих агресивних проявів та почуття ненависті неприязні. Інші форми агресії (роздратування, вербальна агресія) перебували у межах норми або на її верхній межі, але не досягали високого рівня, найбільш характерними проявами агресивної поведінки є підвищена непряма агресія та високий рівень образи.

Рівень тривожності за методикою Спілбергера-Ханіна, ситуативна тривожність: у 3 дітей низький рівень, у 5 – помірний, у 2 – високий. Особистісна тривожність у 4 дітей помірний рівень, у 6 дітей – високий рівень. Більшість дітей (60%) демонструють загальну тенденцію до частого переживання тривоги у різних життєвих ситуаціях, що підкреслює їхню емоційну вразливість.

Емоційний стан та сприйняття сім'ї за методикою «Малюнок сім'ї» 70% дітей не відобразили фігури біологічних батьків у малюнках, що може вказувати на адаптацію до нових умов або емоційне дистанціювання від травматичного досвіду. 50% дітей виявили ознаки тривожності (нерівні лінії, маленькі фігури, за штрихування), а 30% – конфліктності (віддаленість фігур, агресивні елементи). Індивідуальний аналіз малюнків та бесід показав почуття самотності, смутку, невпевненості, труднощі у встановленні довірливих стосунків, хоча спостерігалася й сильна прив'язаність до опікунів та прагнення до спільноти. Дослідження підтверджує складний емоційний стан дітей, пов'язаний з втратою та адаптацією, а також важливість проєктивних методик для первинної діагностики.

Далі провели розробку програми «Крок до довіри», на основі отриманих діагностичних даних була розроблена програма соціально-педагогічної роботи «Крок до довіри». Її мета – зниження рівнів тривожності та агресивності, покращення міжособистісних відносин та сприяння соціальній адаптації дітей.

Програма передбачає діагностика, планування, реалізація, моніторинг, коригування та підсумкова оцінка. Спеціалізовані вправи, «Чарівна скринька спогадів», «Казкові помічники», «Коло друзів (підтримки)», «Малюнок моїх почуттів», «Історії з відкритим кінцем», «Мій острів спокою», спрямовані на вираження емоцій, розвиток самооцінки, формування позитивного погляду на майбутнє та налагодження взаємодії. Чітко визначені умови, за яких участь у програмі може бути небезпечною або неефективною (наприклад, гострі психози, суїцидальні наміри, глибока депресія, неконтрольована агресія). Та практичні рекомендації для фахівців, індивідуальний підхід до підтримки дітей, у цій роботі є ретельна індивідуальна оцінка потреб дитини. Це не просто збір даних, а цілісний погляд на її унікальний світ, що дозволяє створити максимально ефективну стратегію допомоги. Ця оцінка включає, глибоке вивчення історії життя дитини, обставин втрати батьківського піклування, наявності травматичного досвіду та особливостей попереднього соціального оточення. Розуміння минулого допомагає пояснити теперішнє.

Виявлення можливих емоційних проблем, травм, тривожності, депресії, агресії чи інших поведінкових особливостей. Це потребує використання стандартизованих методик та уважного спостереження. Оцінка здатності дитини до спілкування, встановлення контактів, адаптації в нових умовах та ефективного вирішення конфліктів. З'ясування успішності у навчанні, наявності можливих труднощів та потреб у додатковій освітній підтримці.

Збір інформації про стан здоров'я: Та врахування хронічних захворювань, потреб у медичному обстеженні та лікуванні.

ВИСНОВКИ:

Проведене дослідження підтверджує актуальність та потребу в увазі до соціальної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування, особливо в умовах воєнних дій в Україні. Аналіз наукових праць О. Андрухів, Л. Бельо, М. Грабовської, П. Горінова та інших дослідників чітко демонструє зростання кількості дітей, які втратили батьківське піклування внаслідок війни, що ставить їх у вкрай вразливе становище та зумовлює глибокі психологічні, соціальні та правові проблеми. Результати дослідження підкреслюють необхідність комплексного підходу до підтримки цієї категорії дітей, що включає соціальний супровід, медичну та психологічну допомогу, правовий захист. Важлива роль у цьому процесі належить підготовці кваліфікованих соціальних працівників, здатних ефективно допомагати дітям у кризових обставинах. Проаналізувавши законодавчої бази України показав наявність необхідних умов для захисту прав дітей, позбавлених батьківського піклування, проте її практична реалізація потребує подальшого вдосконалення. Дослідження також виявило роль як державних, так і недержавних організацій у забезпеченні прав та добробуту цих дітей. Держава несе першочергову відповідальність, забезпечуючи масштабність охоплення, стабільне фінансування та законодавче регулювання. Недержавні організації, такі як Благодійний Фонд «Рідні», «МАМА плюс Я» та «Голоси дітей», відіграють важливу доповнюючу роль, вирізняючись гнучкістю, оперативністю, інноваційністю та індивідуалізованим підходом до підтримки.

В умовах сьогодення, з огляду на складну соціально-економічну ситуацію та триваючі воєнні дії, особливого значення набуває співпраця між державним та недержавним секторами. Об'єднання зусиль, обмін досвідом та координація дій є необхідними для забезпечення більш комплексної та ефективної підтримки дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Перспективою подальших досліджень у цій сфері є поглиблене вивчення ефективності різних моделей соціальної роботи з дітьми, які пережили травматичний досвід війни, в сімейному оточенні. Пріоритетним завданням як

держави, так і суспільства залишається створення умов для щасливого та безпечного майбутнього кожної дитини, яка втратила батьківське піклування.

У другому розділі, проведено емпіричне дослідження психоемоційного стану дітей (5-9 років) з Хмельницького, що залишилися без батьківського піклування під час війни, а також розроблено програму їхньої підтримки.

Діагностика показала: Високий рівень агресії та образи: 75% дітей виявили підвищений рівень непрямой агресії, а 78% — високий рівень образи, що свідчить про значні проблеми з емоційною регуляцією. Висока особистісна тривожність: 6 з 10 дітей демонструють схильність до частих тривожних переживань.

Травматичні наслідки та самотність: 70% дітей не відобразили батьків у малюнках, а 50% показали ознаки тривожності та 30% — конфліктності. Діти часто відчують самотність, смуток та невпевненість.

На основі цих даних розроблено програму «Крок до довіри», спрямовану на зниження тривожності та агресії, покращення стосунків та соціальну адаптацію. Програма включає діагностику, планування, реалізацію та моніторинг, а також комплекс вправ для емоційної підтримки. Важливо, що враховані й протипоказання для участі. Розділ також містить практичні рекомендації для фахівців соціальної сфери, що наголошують на важливості індивідуальної оцінки потреб дитини (історії життя, психоемоційного стану, соціальних навичок, здоров'я) для розробки персоналізованого плану соціального супроводу.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Андрухів О. І. Статус дітей-сиріт в Україні в умовах війни. Науково інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. Серія Право. Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2022. Вип. 13 (25). с. 76-84. URL :<https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/Андрухів.pdf> (дата звернення: 18.04.2025).
2. Артющкіна Л. М. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема/ Л. М. Артющкіна, А.О. Полянничко Суми: СумДПУ, 2002. 268 с.
3. Артющкіна Л.М., Полянничко А.О. Специфіка професійної діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Суми, 2001 с. 3–4.
4. Бельо Л. Ю., Тарантаєва О. О. Особливості влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах війни в Україні. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) : у 2 т. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. с. 678–681.
5. Бондаренко З.П. Фостерінг як інноваційна форма опіки дітей / З.П. Бондаренко Проблеми педагогічних технологій. – ВДУ ім. Лесі Українки. – Луцьк. 2002. с. 80–89.
6. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні : соціально-правове дослідження. Київ : Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
7. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / за заг. ред. Н.В. Гавриш. – Луганськ, 2006.

8. Дрозд І.В., Дуля А.В. простір добра і підтримки»: програма соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавленого батьківського піклування 138.ст .
9. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. І. Д. Звереві. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 536с
10. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» : Закон України 1 від 13 січ. 2005 р. № 2342-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 11. Ст. 199.
11. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».
12. Закон України від 13 січня 2005 р. № 2342–IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 6. Ст.147.
13. Закон України Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей. від 24.01.95р. № 20/95-ВР відомості Верховної Ради України, 1995, N 6, ст. 35.
14. Калаур Л. І. Інститут опіки і піклування в Україні: порівняльноправовий аналіз. / Institute guardianship and custody in Ukraine: comparative legal analysis. : спеціальність 081 «Право». Тернопіль, 2023. 112 с.
15. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю К.: УДЦССМ, 2001 220 с.
16. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю К.: УДЦССМ, 2001. 220 с.
17. Клименко О.Ю. Інституціоналізація соціального захисту дітей у кризових ситуаціях в українському суспільстві: монографія. Київ: ХДАК, 2025. 400 с.
18. Ковальчук О. В., Червенко О. О. Соціальна робота з дітьми, котрі залишились без батьківського піклування: технологічний аспект. Науковий

часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2017. Вип. 23. С. 77-82.

19. Конвенція про права дитини : Міжнародний документ від 20 листоп. 1989 р. База даних "Законодавство України" Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 14.05.2025).

20. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

21. Лісовець О. В. Теоретичний аналіз змісту соціально-правового захисту у діяльності соціального працівника. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. пр. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. Випуск 23. С. 170-176.

22. Методи соціально-педагогічної роботи [Електронний ресурс] Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8_%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8 (дата звернення: 14.05.2025).

23. Миколюк С. Сирітство в Україні в умовах війни : соціальна робота та соціальна допомога. Ввічливість. Humanitas. 2022. № 3. С. 61–68.

24. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія. К.: Фенікс, 2013. 540 с.

25. Павелків А. Р. Вікова специфіка переживання дітьми тимчасової розлуки з батьками. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія». 2016. Вип. 1(3). С. 175-179.

26. Петрочко Ж. В. Інновації соціальної роботи щодо забезпечення права дитини на сім'ю: супровід сімей із чат-боту «Дитина не сама». Ввічливість. Humanitas. 2023. № 3. С. 62–69.

27. Петрочко Ж.В., Денисюк О.М., Безпалко О.В., Вайнола Р.Х., Вчимося жити самостійно: навч.-метод. посіб. Київ: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2022. 203 с.

28. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>

29. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування:

30. Попов С. Інноваційні підходи до проблем соціального сирітства Соціальний захист. 2022. №1. С.43-45.

31. Порядок надання одноразової допомоги дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення 18-річного віку : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серп. 2005 р. № 823. Офіційний вісник України. 2005. № 35. Ст. 2128.

32. Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист: матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 12 жовт. 2016 р. Верховна Рада України. Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту і туризму. Київ: Парлам. вид-во, 2017. 240 с.

33. Приладишева Л. М. Форми і методи соціально-педагогічної роботи з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2013. № 23 (2).с. 133-138.

34. Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квіт. 1994 р. № 226. Зібрання постанов Уряду України. 1994. № 6. 143с.

35. Семигіна Т. В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2015 № 1-2с. 108-115.
36. Сімейний Кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. 135с.
37. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник/ За ред. проф. А.Й. Капської. К.: Центр навчальної літератури, 2004. с. 43 –45.
38. Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування К.: Видавництво, 2002р.
39. Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання / авт. кол. Л.С. Волинець, Н.М. Комарова, І.В. Іванова та ін. К., 1998.
40. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: досвід реформування: [державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2005 р./ ред. В.О. Берегова, Т.К. Щегельська. – К.: Державний ін-т розвитку сім'ї та молоді, 2006. 143с.
41. Тищенко О. В. Досвід соціального забезпечення населення в зарубіжних країнах. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Економіка». 2015. Вип. 15. с. 177-184.
42. Форостовська Є., Рідкодубська Г. Аналіз наукових джерел з соціально-педагогічної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи: Мат. IV Всеукр. науково-практичної конф з міжнародною участю (м. Хмельницький, 22-23 травня 2025 року)/Ред. голегія: Василенко О. та ін./ М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т., каф. соц. роб. і соц. педагог. Хмельницький: ХНУ, 2025, с. 170 -173
43. Харченко С.Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально педагогічної діяльності: теорія і практика Луганськ, 2006.

44. Харченко С.Я., Краснова Н.П., Харченко Л.П. Соціально-педагогічні технології: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Луганськ : Альма-матер, 2005. с. 29.
45. Цивільне право України: підручник: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 10.01.2025)
46. Штефан Л.А. «Соціалізація», «соціальне виховання» та «соціальна адаптація» – провідні поняття соціально-педагогічної науки Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць Х.: УПА, 2009 № 24/25. с. 478–482.
47. Яніцька І. А. Встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2014. Вип. 59. С. 287-294.
48. Яніцька І. А. Опіка і піклування як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : дис. канд. юр. наук :12.00.03. Одеса, 2025. 229 с.

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А
МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ ПОКАЗНИКІВ І ФОРМ АГРЕСІЇ
А. БАССА ТА А. ДАРКИ.

Прочитуючи чи прослуховуючи твердження, приміряйте, наскільки вони відповідають вашому стилю поведінки, вашому образу життя і одним чотирьох можливих відповідей: "так", "можливо, так", "можливо, ні", "ні".

1. Іноді не можу справитися з бажанням нашкодити кому-небудь.
2. Іноколи можу розповсюджувати плітки про людей, яких не люблю.
3. Легко виходжу з себе, проте легко й заспокоююсь.
4. Якщо до мене не звернутись по-доброму, прохання не виконаю.
5. Не завжди отримую те, що мені належить.
6. Знаю, що люди говорять про мене за моєю спиною.
7. Якщо не схвалюю вчинки інших людей, даю їм це відчутти.
8. Якщо трапляється обманути когось, відчуваю докори сумління.
9. Мені здається, що я не здатен вдарити людину.
10. Ніколи не роздратовуюсь настільки, щоб розкидати речі.
11. Завжди поблажливий до чужих недоліків.
12. Коли встановлене правило не подобається мені, хочеться його порушити.
13. Інші майже завжди вміють скористатися за сприятливих умов.
14. Мене насторожують люди, які відносяться до мене більш дружньо, ніж я очікував.
15. Часто буваю не згоден з людьми.
16. Іноді в голову приходять думки, за які мені соромно.
17. Якщо хто-небудь вдарить мене, я не відповім тим же,
18. При роздратуванні грюкаю дверима.
19. Я більш роздратованим, ніж здається зі сторони.
20. Якщо хтось корчить з себе начальника, я роблю йому наперекір.
21. Мене трохи засмучує моя доля.

22. Думаю, багато людей не люблять мене
23. Не можу втриматись від суперечки, якщо люди не згодні зі мною.
24. Ті, хто уникають роботи, повинні мати відчуття провини.
25. Хто ображає мене чи мою сім'ю, наражається на бійку.
26. Я не здатен на грубі жарти.
27. Мене охоплює злість, коли наді мною насміхаються.
28. Коли люди вдають із себе начальників, я роблю все, щоб вони не зазнавались.
29. Майже щотижня бачу кого-небудь з тих, хто мені не подобається.
30. Досить багато людей заздять мені.
31. Вимагаю, щоб люди поважали мої права.
32. Мене засмучує, що я мало роблю для своїх батьків.
33. Люди, які постійно "дістають" нас, заслуговують на те, щоб їм дали щигля по носі.
34. Від злості інколи буваю похмурий.
35. Якщо до мене відносяться гірше, ніж я на те заслуговую, я не засмучуюсь.
36. Якщо хтось намагається вивести мене із себе, я не звертаю уваги.
37. Хоч я і не показую того, іноді мене мучить заздрість. 38. Інколи мені здається, що наді мною сміються.
39. Навіть якщо злюся, не використовую грубих висловів.
40. Хочеться, щоб всі мої гріхи були прощені.
41. Рідко даю здачі, навіть коли хто-небудь вдарить мене.
42. Ображаюсь, коли іноді виходить не по-моєму.
43. Інколи люди роздратовують мене своєю присутністю.
44. Нема людей, яких би я по-справжньому ненавидів.
45. Мій принцип: "ніколи не довіряй чужакам".
46. Якщо хтось дратує мене, готовий сказати йому все, що про нього думаю.
47. Роблю багато такого, про що потім жалкую.

48. Якщо рознервуюсь, можу вдарить кого-небудь.
49. З десяти років у мене не було вибухів гніву.
50. Часто відчуваю себе як порохова бочка, готова вибухнути.
51. Якби всі знали, що я відчуваю, мене б вважали людиною, з якою нелегко дійти згоди.
52. Завжди думаю про те, що за таємні причини примушують людей робити щось приємне мені.
53. Коли кричать на мене, кричу у відповідь.
54. Невдачі засмучують мене.
55. Б'юся не рідше і не частіше інших.
56. Можу згадати випадки, коли був настільки злим, що хапав першу річ під рукою та ламав її.
57. Інколи відчуваю, що готовий першим почати бійку.
58. Інколи відчуваю, що життя зі мною обходиться несправедливо.
59. Раніше думав, що більшість людей говорить правду, але тепер в це не вірю.
60. Сварюся тільки від злості.
61. Коли вчиняю неправильно, відчуваю докори сумління.
62. Якщо для захисту своїх прав потрібно застосувати фізичну силу, я застосую її.
63. Інколи виражаю свою злість тим, що стукаю по столу.
64. Буваю грубим по відношенню до людей, котрі мені не подобаються.
65. У мене немає ворогів, які б не хотіли мені нашкодити.
66. Не вмію поставити людину на місце, навіть коли вона на це заслуговує.
67. Часто думаю, що живу неправильно.
68. Знаю людей, які можуть довести мене до бійки.
69. Не сумую із-за дрібниць.
70. Мені рідко приходить в голову думка про те, що люди намагаються розізлити чи образити мене.

71. Часто просто погрожую людям, не збираючись виконувати свої погрози.

72. Останнім часом я став занудою.

73. У суперечці часто підвищую голос.

74. Намагаюся приховати погане відношення до людей.

75. Краще погоджуся з чимось, аніж стану сперечатися.

Ключ до тесту

«1» - фізична агресія - використання фізичної сили проти іншої людини.

«2» - вербальна агресія - вираження негативних почуттів як через форму (сварка, крик, вереск), так і через зміст мовних звертань до інших (погрози, прокляття).

«3» - непряма агресія - використання у непрямий спосіб чуток, пліток та вияв афектів у криках, тупотінні ногами.

«4» - негативізм - опозиційна форма поведінки, спрямована проти авторитетів та керівництва, яка може виявлятися від пасивного опору до активних дій проти вимог, правил, законів.

«5» - роздратування-схильність до збудження, готовність виявити грубість, запальність.

«6» - підозріливість - схильність до недовіри та обережного ставлення до людей, упевненість у недобрих намірах оточуючих.

«7» - образливість - вияв ненависті до оточуючих та заздрості, що обумовлено почуттям гніву, незадоволеності однією людиною або всім світом за дійсні або уявні страждання.

«8» - почуття провини - ставлення та дії щодо себе або оточуючих, які переконані в тому, що досліджуваний є поганою людиною або діє неправильно: безсовісно, некорисно, зле.

При обробці даних в звичайних умовах відповіді «ТАК» і «МОЖЛИВО, ТАК» об'єднуються (сумуються як відповіді «ТАК»), так же як і відповіді «НІ» і «МОЖЛИВО, НІ» (сумуються як відповіді «НІ»).

ДОДАТОК Б
ОПИТУВАЛЬНИК Спілбергера-Ханіна (СХ) ШКАЛА
СИТУАЦІЙНОЇ ТРИВОЖНОСТІ

Я спокійний

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

1. Мені ніщо не загрожує

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

2. Я перебуваю в напруженні

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

3. Я внутрішньо скутий

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

4. Я відчуваю себе вільно

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

5. Я засмучений

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

6. Мене хвилюють можливі невдачі

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

7. Я відчуваю душевний спокій

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

8. Я стривожений

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

9. Я відчуваю внутрішнє задоволення

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

10. Я впевнений в собі

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

11. Я нервуюсь

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

12. Я не знаходжу собі місця

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

13. Я напружений

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

14. Я не відчуваю скутості, напруження

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

15. Я задоволений

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

16. Я стурбований

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

17. Я дуже збуджений і мені не по собі

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

18. Мені радісно

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

19. Мені приємно

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

Шкала особистої тривожності

20. У мене буває піднесений настрій

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

21. Я буваю дратівливим

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

22. Я легко впадаю в розпач

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

23. Я хотів би бути таким же щасливим, як і інші

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

24. Я тяжко переживаю неприємності та довго не можу про них забути

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

25. Я відчуваю приплив сил і бажання працювати

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

26. Я спокійний, урівноважений та зібраний

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

27. Мене турбують можливі труднощі

Ніколи

Майже ніколи

Часто

Майже завжди

28. Я дуже переживаю через дрібниці

Ніколи

Майже ніколи

Часто

- Майже завжди
29. Я буваю цілком щасливий
- Ніколи
- Майже ніколи
- Часто
- Майже завжди
30. Я все приймаю близько до серця
- Ніколи
- Майже ніколи
- Часто
- Майже завжди
31. Мені не вистачає впевненості в собі
- Ніколи
- Майже ніколи
- Часто
- Майже завжди
32. Я відчуваю себе беззахисним
- Ніколи
- Майже ніколи
- Часто
- Майже завжди
33. Я намагаюся уникати критичних ситуацій і труднощів
- Ніколи
- Майже ніколи
- Часто
- Майже завжди
34. У мене буває хандра
- Ніколи
- Майже ніколи
- Часто

- Майже завжди
35. Я буваю задоволений
- Ніколи
- Майже ніколи
- Часто
- Майже завжди
36. Усілякі дрібниці відволікають і хвилюють мене
- Ніколи
- Майже ніколи
- Часто
- Майже завжди
37. Буває, що я відчуваю себе невдахою
- Ніколи
- Майже ніколи
- Часто
- Майже завжди
38. Я врівноважена людина
- Ніколи
- Майже ніколи
- Часто
- Майже завжди
39. Мене охоплює неспокій, коли я думаю про свої справи і турботи
- Ніколи
- Майже ніколи
- Часто
- Майже завжди

При аналізі результатів самооцінки треба мати на увазі, що загальний підсумковий показник по кожній із підшкал може перебувати в діапазоні від 20 до 80 балів. Чим вищим є підсумковий показник, тим вищий рівень тривожності (ситуативної або особистісної).

При загальній інтерпретації показників можна використовувати наступні орієнтовні оцінки тривожності:

до 30 балів – низька;

31-44 бали – помірна;

45 і більше – висока.

Зіставлення результатів за обома підшкалами дає можливість оцінити індивідуальну значимість стресової ситуації для респондента.

ДОДАТОК В

ПРОЕКТИВНА МЕТОДИКА «МАЛЮНОК СІМ'Ї»

«Намалюй, будь ласка, свою сім'ю». Не слід давати які-небудь вказівки чи уточнення. На запитання, я ні може поставити дитина, типу «Кого треба малювати, а кого не треба?», «Треба намалювати всіх?», «А дідуся малювати треба?» і т.д., відповідати слід ухильно, наприклад: «Малюй так, як тобі хочеться».

Поки дитина малює, соціальний педагог повинен ненав'язливо проводити спостереження, відзначаючи такі моменти, як:

- порядок заповнення вільного простору.
- порядок появи персонажів малюнка.
- час початку і закінчення роботи.
- виникнення труднощів при зображенні того чи іншого персонажа або елементів малюнку (надмірна зосередженість, паузи, помітна повільність, користування гумкою і т.д.).
- час, витрачений на виконання окремих персонажів.
- емоційний настрій дитини під час зображення того чи іншого персонажа.
- спонтанні коментарі дитини.

Після виконання завдання слід отримати максимум додаткової інформації, організувавши коротку бесіду за допомогою запитань.

1. Скажи, хто тут намальований?
2. Де вони знаходяться?
3. Що вони роблять?
4. Хто в сім'ї найбільш хороший і чому?
5. Їм весело чи нудно? Чому?
6. Хто з намальованих людей найщасливіший? Чому?
7. Хто з них найбільш нещасний? Чому?
8. Як у цій сім'ї карають дітей за погану поведінку?
9. Кого одного залишать вдома, коли поїдуть на прогулянку?

10. Чому дитина не намалював кого-небудь з членів сім'ї (якщо так сталося)?

При опитуванні психолог повинен з'ясувати сенс намальованого дитиною почуття – почуття до окремих членів родини.

Якщо інформації недостатньо можна розширити бесіду і задати дитині вирішити 6 ситуацій: 3 з них мають виявити негативні почуття до членів сім'ї, 3 – позитивні.

1. Уяви собі, що ти маєш два квитки в цирк. Кого б ти покликав з собою?
2. Уяви, що вся твоя родина йде в гості, але один з вас захворів і повинен залишитися вдома. Хто він?
3. Ти будуєш з конструктора будинок (вирізаєш паперову сукню для ляльки), і в тебе не виходить. Кого ти покличеш на допомогу?
4. Ти маєш квитків (на один менше, ніж членів сім'ї) на цікаву кінокартину. Хто залишиться вдома?
5. Уяви собі, що ти потрапив на безлюдний острів. З ким би ти хотів там жити?
6. Ти отримав у подарунок цікаве лото. Вся сім'я сіла грати, але вас однією людиною більше, ніж треба. Хто не буде грати?

ДОДАТОК Д
ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА «Крок до довіри»

План-конспект заняття №1

«Знайомство з програмою»

Програма « Імена та прикметники»

Мета: запам'ятати імена учасників

1. Учасники стають у коло.

Перший учасник називає своє ім'я та прикметник на ту ж букву.

Наприклад, великий Володимир або прекрасна Поліна. Кожен наступний учасник спочатку повторює імена і прикметники попередніх учасників, а потім називає своє ім'я та прикметник.

План-конспект заняття №2

«Палітра позитивних емоцій»

2. «Чарівна скринька спогадів»

Мета: Сприяти вираженню позитивних спогадів та емоцій, пов'язаних з минулим.

Матеріали: Красива коробка або скринька, кольоровий папір, олівці, фломастери, наліпки, маленькі предмети, що нагадують про приємні моменти (камінчики, мушлі, гудзики тощо).

Запропонуйте дітям прикрасити скриньку на свій смак.

Поясніть, що це буде їхня «чарівна скринька спогадів», куди вони можуть складати малюнки або маленькі предмети, які нагадують їм про щасливі моменти з минулого, про близьких людей, про те, що їм подобається. Запропонуйте намалювати або покласти в скриньку щось, що викликає у них теплу посмішку. За бажанням, діти можуть розповісти про свої «скарби» в скриньці.

План-конспект заняття №3

«Знайди свого казкового помічника – відкрий власну силу»

3. «Казкові помічники»:

Мета: Допомогти дітям усвідомити наявність підтримки та розвинути почуття власної сили.

Матеріали: Малюнки або фігурки казкових персонажів, тварин.

Познайомите дітей з різними казковими персонажами або тваринами, які володіють особливими якостями (сміливість лева, мудрість сови, доброта феї тощо).

Запропонуйте кожній дитині обрати одного або кількох «помічників», які будуть її підтримувати.

Запитайте, які якості цих помічників можуть допомогти дитині у складних ситуаціях. Розіграйте невеликі сценки, де обрані персонажі допомагають дитині впоратися зі страхом, сумом або іншими емоціями.

План-конспект заняття №4

«Коло друзів – коло підтримки»

4. «Коло друзів (підтримки)»:

Мета: Зміцнити почуття спільноти та взаємної підтримки серед дітей.

Матеріали: М'яка іграшка або предмет, який передається по колу.

Діти сідають у коло. Ведучий починає з м'якою іграшкою та говорить щось позитивне про себе або про групу.

Потім передає іграшку наступній дитині, яка також говорить щось позитивне. Можна запропонувати говорити про те, хто їх підтримує, що їм допомагає почуватися краще, за що вони вдячні іншим дітям у групі.

План-конспект заняття №5

«Безпечний простір для емоцій»

5. «Малюнок моїх почуттів».

Мета: Надати безпечний спосіб вираження складних емоцій через малювання.

Матеріали: Папір, кольорові олівці, фломастери, фарби.

Запропонуйте дітям намалювати свої почуття. Скажіть, що не обов'язково малювати щось конкретне, це можуть бути лінії, кольори, форми, які відображають те, що вони зараз відчують.

Після завершення малюнка запитайте дитину про її малюнок: які емоції вона зобразила, що означають ці кольори та лінії.

План-конспект заняття №6

«Знайди щасливий кінець»

6. «Історії з відкритим кінцем»:

Мета: Стимулювати уяву, допомагати знаходити позитивні рішення та виражати емоції через розповідь.

Матеріали: Картинки з різними ситуаціями (можна використовувати ілюстрації з дитячих книжок). Покажіть дітям картинку із зображенням певної ситуації (наприклад, самотня дитина, хтось засмучений, хтось отримує допомогу).

Запропонуйте дітям придумати початок історії, що сталося до цього моменту, та продовжити історію, особливо звертаючи увагу на те, як герой справляється зі своїми труднощами та хто йому допомагає.

Заохочуйте дітей придумувати позитивні закінчення історій.

План-конспект заняття №7

«Там, де панує спокій»

7. «Мій острів спокою»:

Мета: Навчити простим технікам релаксації та створити уявний безпечний простір.

Матеріали: Зручні подушки або килимки.

Попросіть дітей закрити очі та уявити собі місце, де вони почуваються абсолютно спокійно та безпечно (це може бути реальне місце або вигадане). Запропонуйте детально уявити це місце: які там кольори, звуки, запахи, що вони там роблять.

Проведіть коротку керовану медитацію, спокійним голосом описуючи це місце та пропонуючи дітям відчувати спокій і безпеку. Після «подорожі» запропонуйте намалювати свій острів спокою або розповісти про нього.